

10.33537/sobild.2025.16.1.1

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 10.02.2024
Kabul edildiği tarih: 10.01.2025

Article Info

Date submitted: 10.02.2024
Date accepted: 10.01.2025

KOJÈVECİ EVRENSEL VE HOMOJEN DEVLETİN HUKUKSAL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

AN INVESTIGATION INTO THE JURIDICAL DEVELOPMENT
OF KOJÈVEIAN UNIVERSAL AND HOMOGENEOUS STATE

Bulut ALTUN 

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi Programı, bltaltun@gmail.com

Anahtar sözcükler

Efendi; Köle; Eşitlik; Eşdeğerlik;
Hakkaniyet; Evrensel ve Homojen
Devlet

Keywords

Master; Slave; Equality;
Equivalence; Equity; Universal
and Homogeneous State

Öz

Bir Hukuk Fenomenolojisi Taslağı, Kojève'in evrensel ve homojen devlet fikrinin en detaylı sunumunu içerir. Kojève için evrensel ve homojen devlet, mutlak adaletin hukuk olarak gerçekleştiği bir sınır durumunu ifade etmektedir. Görelî adalet idealleri ve bu ideallere tekabül eden hukuklar, köle-efendi diyalektiğinden ve böylece tanınma arzusundan kaynaklanan politik çatışma ve ihtilafla nitelenebilirler. Her ne kadar, adalet idealleri ve adalet ideallerinin uygulanması olarak hukuk politik olarak tezahür etmiş olursa olsun, hukuk özgül ve özerk bir süreçle kendi diyalektik gelişmesini ortaya koyar. Mutlak adalet ideali, hukukun özerk ve özgül süreçlerinin politik olanın alanını belirleme yeteneğine ulaşmasıyla hukuksallaşabilecektir. Köle-efendi kategorilerinin aşılmasıyla politika nötralize edilmediği takdirde mutlak adalet ideali gerçekleşmeyecektir. Mutlak adalet ideali, evrensel tanınmayı başaran ve yurttaşlıkla efendi-köle diyalektiğini aşan evrensel ve homojen devletin ortaya çıkışıyla kurulacaktır. Paradigmatik adalet fikirleri olan kölenin adalet fikri (eşdeğerlik olarak adalet) ve efendinin adalet fikrinin (eşitlik olarak adalet), hakkaniyet olarak adalet fikrinde gerçekleşen sentezi, politik olanın savaş ve mücadele mantığını bastıracaktır. Kojève, Hegel gibi devletin evrensel tanınmayı gerçekleştirme potansiyeli olduğunu kabul eder, bununla birlikte Kojève için hukukun politikayı bastırmasını ima eden evrensel tanınma ulus ötesi politik birimlerin dolayısıyla mümkün olacaktır. Kojève için II. Dünya savaşı sonunda çağın politik hedefi evrensel ve homojen devlete erişilmesine yönelik ulus ötesi politik birimler yaratmak olacaktır.

Abstract

Outline of a Phenomenology of Right contains the most detailed presentation of Kojève's idea of the universal and homogeneous state. For Kojève, the universal and homogeneous state denotes a limit case where absolute justice is realized as law. Relative ideals of justice and the laws corresponding to these ideals could be characterized by political conflict and division arising from the slave-master dialectic and thus from the desire for recognition. However politically the ideals of justice and law as the implementation of the ideals of justice manifest themselves, law reveals its own dialectical development through a specific and autonomous process. The ideal of absolute justice can be juridicized when the autonomous and specific processes of law achieve the ability to demarcate the sphere of the political. Unless politics is neutralized by overcoming the slave-master categories, the ideal of absolute justice will not be realized. The ideal of absolute justice would be established with the emergence of the universal and homogeneous state, which achieves universal recognition and transcends the master-slave dialectic through citizenship. The synthesis of the paradigmatic ideas of justice, the slave's idea of justice (justice as equivalence) and the master's idea of justice (justice as equality), in the idea of justice as equity, would suppress the political logic of war and struggle. Kojève, like Hegel, accepts that the state has the potential to achieve universal recognition, however for Kojève universal recognition, which implies the suppression of politics by law, would be possible through the mediation of transnational political units. For Kojève, by the end of the World War II, the political goal of the era should be to create transnational political units to attain universal and homogeneous state.

Giriş

Alexandre Kojève felsefe, hukuk, politika bilimi, matematik ve estetikten, kuantum mekaniğine uzanan çok geniş bir alanda çalışmalarında bulunmuş XX. yüzyılın en önemli filozoflarından biridir. Kojève yaratıcı bir şekilde alımladığı Hegel felsefesi içinde filozofun tarihe katılımının gerekliliğini görmüş ve bu felsefenin pratik-politik sonuçlarının yaratılmasına yönelik bir çabada bulunmuştur. Kojève, Hegel'le birlikte felsefi anlamda tarihin sona erdiğini ve ardıllarına mutlak sistemdeki belirli noktaları açıklığa kavuşturmak ve evrensel dünya devletine ulaşılması için çeşitli roller oynamaktan başka hiçbir şeyin kalmadığını düşünüyordu.

Kojève'in 1943 tarihli *Bir Hukuk Fenomenolojisi Taslağı*¹ adlı eseri bu sistemin pratik-politik tamamlanmasını hukuk yoluyla sağlayacağını kanıtlamaya yöneliktir. Bu eser, Kojève'in evrensel ve homojen devlet fikrinin tiranik yollardan değil, bir hukuki entegrasyonla gerçekleşmekte olduğunu göstermesi açısından diğer eserlerinden farklılaşır. Kojève, II. Dünya Savaşı süresince Hegelci bilgeliliğin temsil ettiği sonun başlangıcını tamamlayacak politik-pratik metinler kaleme almıştır. Stalin'e tarihsel rolünün doğruluğunu felsefi olarak açıklayan 1940 yılına ait 900 sayfalık bir mektup, bir nevi Hegelci fenomenolojinin bilimsel politik eylem programının bir güncellemesiydi (Weslati, 2014). Vichy Fransası'nda Petain'e hitaben ironik bir çağrıyı da içeren 1942 tarihli *Otorite Kavramı* filozofun tarihe katılımına ait bir örnekti. *Bir Hukuk Fenomenolojisi Taslağı* ise, Kojève'in felsefi politik pratiğinin en kapsamlı ve ayrıntılı ürünü olarak ortaya çıkar. Kojève'in bu eseri, De Gaulle'e bir Latin imparatorluğu kurmayı denemesi tavsiyesiyle yazılan 1945 tarihli *Bir Fransız Dış Politikası Taslağı* eserindeki projeye desteklenir. Kojève için Heidegger için olduğu gibi Sovyetler ve Amerikalılar metafizik olarak aynıydı (Love, 2018: 176). Avrupa'yı kurtaracak ve yayacak ulus ötesi oyunu ancak Fransa oynayabilirdi. Kojève, II. Dünya Savaşı sonrasında bu projesine uygun olarak Fransa Dış Ekonomik İşler Bakanlığı'ndaki mütevazı danışmanlık görevini oldukça aşan sorumluluklar üstlenmişti. Kendi ifadesine ve yakın çevresinden Raymond Aron gibi entelektüellerin gözlemine göre Fransa'nın dış politikasında en etkili politik kişiliklerinden biri haline gelmişti (Rosen, 1997).

Kojève'e göre II. Dünya savaşıyla birlikte "devlet" artık sona ermiştir ve Fransız Devrimi -Napoleon'dan sonra gerçekleşmesi önünde hiçbir engel bulunmayan evrensel haklar rejimi, hukukun üstünlüğünün kurulmasına yol açarak kendisini feda edecek yeni bir politik formu gerekli kılmaktadır (Kojève, 1955). Kojève'e göre bu ulus-devlet sonrası yeni politik form, yeni bir adalet kavramına dayanmayacaktır. Kojève için paradigmatik adalet

kavramları olan eşitlik (efendi) ve eşdeğerlik (köle), köle-efendi diyalektiğinden çıkmaktadır. Yeni politik form sadece, eşitlik ve eşdeğerlik olarak adalet fikirlerinin sentezi olan hakkaniyet olarak adaletin gerçekleşmesine yol açacaktır. Kojève köle-efendi diyalektiği çerçevesinde dost-düşman ayrımına dayalı Schmittçi politik olan formülasyonunu benimsemektedir. Kojève ölüm-kalım mücadelesini ya da hakiki ölme ve öldürme olasılığını insanlığın kaynağı olarak görmekte Carl Schmitt'le beraberdir. Bununla birlikte Kojève kendisini Schmitt'le yan yana getiren bu ortak zeminin hukuki entegrasyon yoluyla sağlanacak evrensel ve homojen devletle yok olacağını öngörmektedir (Howse, 2006: 95). Ulus ötesi politik form, Schmitt'in düşündüğü gibi geniş alanlarda politik olanın kendisini yeniden öne sürmesinden ziyade hukukun (evrensel ve homojen devletle birlikte) evrensel entegrasyonunu desteklemeye yönelik ulus üstü topluluklar, federasyon, imparatorluk gibi ara formlar olarak ortaya çıkacaktır (Rech&Grzybowski, 2017).

Kojève'e göre yeryüzü potansiyel ya da aktüel düşmanlıklarla devletlere bölündüğü sürece adalet daima politik ve dolayısıyla da devletlerin politik elitlerinin çıkarlarına bağımlı kalmaktadır. Bununla birlikte Kojève için evrensel ve homojen devlet başarılanı değil, politik olanın düşmanları bertaraf etmeye yönelik etkinliği gereklidir. Politika kendi başarısının kurbanı olarak sona erecektir. Kojève'e göre, hukuki entegrasyonun mantığı (yani hukukun özgül ve özerk süreçleri) bir noktada ortak bir kamu hukukuna ve dolayısıyla devletlerin artık egemen olmadığı bir federasyonun anayasal temeline yol açacaktır. Üstelik bu birleşme ve federalleşme, sınırlı bir devletler kümesiyle başlasa da hukukun kendi içkin sebepleri dolayısıyla evrenselleşmeye doğru yönelecektir. Köle-efendi diyalektiği içinden politik olarak beliren adalet fikirleri kendilerine özgül ve özerk bir alan içinde gelişirler. Hukuk, efendi-köle diyalektiği yurttaş sentezine ulaşana değil, otantik biçimde tezahür edememektedir (Howse&Frost, 2007). Fakat hukuk, bütün politik uygulanma süreçlerine rağmen kendi otantik fenomenine doğru gelişmekten alıkonamaz. Bilakis hukukun bütün bu politik uygulanma süreçleri, bu süreçlerin kendisini iptal etmesine varır. Efendi hukuku ve köle hukuku, yurttaş hukukuna doğru sentezlenerek politik olanın çatışmacı karakterinin nötralizasyonuna ve hukukun otantik fenomeninin tezahürüne yol açar.

1. Kojève'in Fenomenolojik Yöntemi

Kojève'in hukuksal düşüncesi, Hegelci fenomenolojik yöntemin hukuksal bilişe uygulanmasına dayanır. Hegelci fenomenolojinin özgün niteliği, insani deneyimin özgün bir mantıksal yapı sergilediği, ancak bu mantıksal yapının klasik rasyonalist düşüncedekinden farklı olarak, insanın tarihsel varoluşundan ayrılmış özler olarak

¹ Kojève'in kitabının orijinal ismi *Esquisse d'une Phénoménologie du Droit*'dir, *droit* sözcüğünün hem hak hem de hukuk anlamına gelmesinden dolayı, benim de kullandığım İngilizce çevirisinde kitabın adı *Outline of a Phenomenology of Right* olarak karşılanmakla birlikte, kitabın İngilizce çevirisinin içeriğinde *droit* sözcüğü çevrilmeden bırakılmıştır.

Ben Türkçe'de hukuk sözcüğünün terim anlamı dışında hak sözcüğünün çoğul şekli olmasını göz önünde bulundurarak hem hak hem de hukuk anlamına gelen *droit* için yetkin bir karşılık olduğunu düşündüm.

anlaşılacak fikridir (Rosen, 1974: 45). Kojève bu çerçevede insanın hukuksal deneyimi içerisinde insanın tarihsel varoluşundan ayrıştırılamayan bir hukuksal öz bulur. Kojève doğal hukukçular gibi hukuksal deneyimin mantığını hukuksal deneyimin içeriği üzerine formlar dayatılmasından türetmez, Kojève için hukuksal deneyimin mantığı hukuksal deneyimin somut ve tarihsel bağlamları içinde yerleşiktir. Kojève fenomenolojik yöntemle adaleti bir tarafta hukuku tarihsel varlığından ayıran doğal hukukçu tezlerden, diğer tarafta hukuksal konvansiyonların tarihsel göreliliğini hukukun yegane hakikati olarak gören pozitivist ekollerden ayrıştırır.

Hukuksal fenomenoloji, tarihsel insanın bilincinde ifade edilen hukukun zamandaki ve uzamdaki varlığının hukukun özüne ilişkin bir fikir taşıdığını tarif eder. Tarihsel-hukuksal fenomenlerin incelenmesi sadece değişken ve görelî bir konvansiyonlar serisi sunmaktan ziyade bu fenomenlerin bir adalet fikrinin ışığında hukuksal özneler için erişilebilir olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte belirli bir tarihsel hukuki sisteme bağlı hukuki özün (adalet fikrinin) anlamı tarihsel kalırsa doğal hukukun özleri tarihüstü kılan yaklaşımı ile hukuku salt tarihsel varlığına indirgeyen pozitivist yaklaşım arasındaki dikotomi aşılacaktır (Kojève, 2000: 86-91). Bu nedenle Kojève için hukuksal öz ve hukuksal varoluş arasındaki dikotominin ortadan kaldırılması, hukuksal varoluşu ile özü arasında bir örtüşmeyle nitelenebilir olan nihai ya da mutlak hukuksal düzenin olanağına bağlıdır. Tarihte ortaya çıkan tüm hukuk sistemleri bu mutlak hukukun bakış açısından artık görelî olarak gözükmeyecektir, bu mutlak ve nihai hukuk sisteminin varoluşundan ayrı bir adalet fikri (hukuksal öz) öne sürülemez, başka bir deyişle bu nihai ve mutlak hukuksal sistemin pozitif hukuku bütün adalet fikirlerini kapsayan mutlak adalet kavramından ayrıştırılamayacaktır (Love, 2018: 222). Kojève bu temelde hukuk deneyiminin ve bu deneyiminin ampirik içeriklerinin evrimini hukuksal özün tarihsel gelişim mantığından koparmayan bir yaklaşım ortaya koyar.

2. Tanınma Mücadelesi ve Temel Adalet Fikirlerinin Doğuşu

Kojève'e göre insan kendisini insan olarak yaratmasını onu hayvani arzudan ayrıştıran özgün bir arzuya borçludur. Bir hayvanın arzusunu gerçekleştirme, arzusunu arzu olarak yok etmesine dayanmaktadır. Bir hayvan arzusunu arzusuna ait boşluğu doldurarak, bir yokluğun yerine bir mevcudiyet koyarak tatmin etmektedir. İnsanın sayesinde kendisini yarattığı arzuysa, hayvani arzudan farklı olarak tatmin edilmek suretiyle yok edilmek üzere doğmaz, tatmin edildiğinde dahi bir boşluk olarak kendini sürdürür. Çünkü insani arzu kendisini olduğu şeyle, bir boşlukla doldurmaya dayanır. İnsani arzu bir boşlukla, bir yoklukla tatmin edilir. İnsanı insan kılan arzu, onun arzuyu arzulasıdır, bir boşluğu arzulasıdır. Hayvan bir boşluğu kapatmak için arzular, insan bu boşluğu sürdürmek için arzular.

Bununla birlikte hayvan için olduğu gibi insan için de arzunun karakteri, arzu nesnesini kendisine asimile etmektir, içselleştirmektir. Dolayısıyla insani arzu da, yani başkasının arzusuna yönelik arzu da, başkasının arzusunu kendiye ait kılmaya yönelik arzudur. Onu kendimize katarak arzu olarak korurken onun bize dışsallığının üstesinden geliriz. Başkasının arzusunu kendimize katarız, dolayısıyla başkasının arzusu böylece bize ait olur. Başkasının arzusunu arzularak ve o arzuyu kendimize ait kılarak, başkasının arzusunun nesnesi haline gelmiş olmaktadır. Arzuladığımız arzunun doyumunu, arzusunu arzulası varlığın sadece bizi arzulasıdır. Arzusunu arzulası varlığın arzusu hala bir arzu (boşluk) olarak kalacaktır, ama artık bu arzu bana dışsal olmayacak ve dolayısıyla benim için, bana yönelik bir arzu olacaktır. Ben birinin arzusunu arzu ettiğimde, onun nezdinde mutlak bir değer olarak kabul edilmeyi arzu etmekteyimdir. Yani arzuya yönelik arzu tanınma arzusudur ve insanın insanlığı bu arzudan kaynaklanmaktadır. İnsan, arzuya yönelik arzusunu tatmin ettiği edimi sayesinde insandır. İnsan sadece tanındığı sürece bir insan olarak var olur (Kojève, 2000: 210-212) (Pirotte, 2005).

O halde insani arzu (arzuya yönelik arzu), insandaki hayvani arzuya galip geldiğinde insan insan olarak ortaya çıkabilir. İnsanın insanlığı, arzuya arzusunun hayvani arzuyu iptal etmesine dayanmaktadır. İnsanın doğal ya da hayvani arzularının çeşitliliği ve birbirleriyle çelişebildikleri göz önünde bulundurulursa bütün doğal arzuların en temel ve doğal tutkusunun (arzusunun) kendilerini sürdürülebilmek olduğu fark edilebilir (Rosen, 1969: 208). Bu nedenle doğal ya da hayvani arzu, son tahlilde öz-korunum arzusuna indirgenebilir, başka bir deyişle doğal ya da hayvani arzu hayvansal insanın sürdürülebilirliğine indirgenebilir. İnsani arzu, bu hayvani sürdürülebilirlik güdüsüne galip gelirse insandaki insan insandaki hayvanı yenmiş olacaktır. Dolayısıyla insani arzu ancak bu hayvani arzusunun temelindeki öz-korunum arzusunu tehlikeye atarak ve ondan feragat etme kabiliyeti göstererek galip gelebilir. İnsanın insan olarak doğuşu tanınma arzusu uğruna ölüm tehlikesine atılabilmesine bağlıdır (Brandom, 2007:128). İnsanın insansallığı ondaki hayvanın bu tarzda yenilmesiyle nitelenebildiği için, doğa bütünüyle yadsınması gereken bir değersizlik ve bu yadsımayla insanı gerçekleştirmekse bir değer olarak tezahür eder. Dolayısıyla insan kendisini mücadele ile doğal varlığına karşıtlık içinde yaratırken kendisine bir değer ve bu değeri başarmaya yönelik ödevin bizatihi varoluş biçimi olarak gözükür. Bu nedenle insanın insanlığını başarmasına yönelik süreç olgusal gerçekliğinin bir değer olarak gözükmesinden ayrıştırılabilir değildir (Kojève, 2000:217).

Henüz insanlığını başarmamış bir doğal insanın önündeki seçenekleri mantıksal bir kurgu içinde göz önüne getirebiliriz. Bu doğal insan, ya kendi gibi tanınma arzusunu tatmin etmek için hayatını feda etmeye hazır

başkalarıyla karşı karşıya gelecektir ya da hayatını tehlikeye atmaktan korkarak ona boyun eğen başkalarıyla karşılaşacaktır. Birinci durumda tanınma gerçekleşmeyecektir, çünkü taraflardan ikisi de sonuna değin gitmeye hazırdır ve sonuçta en azından ikisinden biri yaşamını kaybedecektir. Tanınan ve tanınan taraflar ortaya çıkamayacaktır. Bu nedenle tanınma, ikinci durumdaki gibi yaşamını tehlikeye atmaktan çekinen kölenin, yaşamını tehlikeye atmaya hazır efendinin mutlak değerini kabul etmesi şeklinde gerçekleşir. Kuşkusuz kölenin efendiyi tanıması bir çatışmaya girmeye varmadan gerçekleşebileceği gibi, çatışmaya giren taraflardan birinin sonuna değin gidememesi neticesinde boyun eğmeyi kabul etmesi şeklinde de tezahür edebilir (Howse&Frost, 2007) (Kojève, 2000: 223).

Tanınma mücadelesine tutuşan iki taraf, birbirlerinin tikel özellikleri nedeniyle karşı karşıya gelmemiştir. Tarafları karşı karşıya getiren, tarafların birbirlerine duyduğu kişisel husumet değildir. Dolayısıyla taraflar için birbirleri olumsaldırlar. Karşısındakinin bir başka kişiyle ikame edilmesi taraflar açısından hiçbir şeyi değiştirmeyecektir (Kojève, 2000: 227). Tanınma mücadelesi tikelliklerden arı olarak bütünüyle evrensel bir karakter arz eder, düşmanlar da birbirlerine tüm tikel mülahazalardan soyutlanmışlıkları içinde olumsal olarak gözüktürler. Taraflar, başka çatışmaların taraflarının kendi düşmanları olmuş olabileceğini ve düşmanlarının bu evrensel ikame edilebilirliklerinin tanınma mücadelesi bakımından hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini görmektedirler. Taraflar düşmanlarının bu olumsallıkları sayesinde, olumsal politik dostluklar kurabilmektedirler. Bir çatışmanın tarafları başka çatışmadaki tarafların potansiyel düşmanlar olduklarına bakarak o çatışmaların taraflarıyla ortak düşmanlara karşı bir politik dostluk grubu oluştururlar. Ben bir çatışmanın tarafıysam ve başka bir çatışmadaki taraflar da benim pekala düşmanım olabilirlerse başka çatışmadaki (olumsal) bir düşmana karşı onun düşmanıya politik bir dostluk kurabilirim. Ben bu nedenle belirli bir politik dostlar grubunun üyesi olarak (yine kendisini benim grubuma ya da başka bir gruba karşı dostluk grubu olarak oluşturmuş) düşman bir grupla tanınma mücadelesinde karşı karşıya gelebilirim. Ayrıca efendi için bir politik dostlar grubunun üyesi olmak köle tarafından tanınmaktan farklı bir tanınmayı da beraberinde getirmektedir (Kojève, 2007: 227).

Efendi rakibini köleleştirdiği durumda, köleleştirdiği rakibi tarafından özgül bir ilişki içinde, bir yeganelik olarak tanınmaktadır. Efendi ve köle arasında efendinin tikelliklerinin tanındığı bir bağ kurulmaktadır, ilaveten köle de efendinin özgül kölesidir, köle de bu bakımdan biriciktir. Bir savaşçı-efendi grubu içinde tanınmaksa, bu grup düşmanların olumsallığı ve tikel niteliklerden

soyutlanmış bir evrensellik temelinde olumsal olarak biraraya geldiği için bütünüyle bir evrensellik olarak tanınmak anlamına gelir. Politik dostlar grubunun üyesi herhangi bir tikel karakteri nedeniyle bu gruba ait değildir, bu grubun üyeleri birbirlerinin gözünde başkaları tarafından olumsal biçimde ikame edilebilir olarak gözüktürler, hiçbiri diğerine biricik olarak gözüktürmez. Hepsini birbirini tanıma mücadelesinde yaşamını tehlikeye atabilen eşitleri olarak tanır. Böylece bu evrensel karakterlerinde politik dostlar birbirlerini diğer üyeleri tarafından ya da bu politik dostlar grubuna katılacak başka üyeler tarafından ikame edilebilir eşitleri olarak tanırlar. Politik dostlar grubu birbirleri tarafından ikame edilebilirliklerinde birbirlerini eşitleri olarak tanırlar. Hepsini sonuna değin gitmekte, ölümü göze almakta eşitlenmişlerdir. Birbirlerini biricikliklerinde değil, ortaklıklarında tanımaktadırlar (Kojève, 2000: 228).

Kojève için hukuk, ancak tanınma mücadelesinde ortaya çıkan politik dostlar grubu içinde belirebilir. Çünkü hukuk sadece çıkarsız ve tarafsız bir üçüncü tarafın düşman olmayan taraflar arasındaki etkileşime müdahil olmasıyla ortaya çıkar (Kojève, 2000: 232). Düşmanlar arasında, hukuki ilişkinin gerektirdiği bir etkileşim olamaz, çünkü çatışma ve savaş, tarafların karşılıklı biçimde etkileşim olanağını dışlamalarıdır. Savaş ilkesel olarak bir tarafın diğerini bastırmasıdır. Dolayısıyla hukuk ancak politik dostlar arasında ortaya çıkabilir (Kojève, 2000: 324). Hukuki durumun ortaya çıkması için taraflardan birinin etkisi ve diğerinin tepkisinden oluşan etkileşim ve çıkarsız ve tarafsız olduğu varsayılan üçüncünün (üçüncü tarafın) müdahil olarak bir adalet idealini uygulamak suretiyle tepkiyi iptal etmesi gereklidir. Böylelikle etkide bulunan tarafın bu etkiye hakkı olduğu ve diğer tarafın tepkisinin haksız olduğu söylenebilir². Bu durumda, bir etkileşime giren politik dostlar hukuki özne karakteri arz ederler. Onların hukuki özne olmak karakterleri de tanınma mücadelesine bağlı olarak gelişmiştir. Efendi, hem köle tarafından hem de politik dostları tarafından tanınmasında, kendisini de tanımaktadır. Efendi, hayvansal bir basit kendilik duygusundan kendisine ilişkin bir farkındalığa ilerlemektedir. Efendi, bu öz-farkındalığı sayesinde kendisini bir hukuki özne olarak göz önüne getirebilme kabiliyeti edinmektedir (Kojève, 2000: 216). Kojève için her hukuk daima bir adalet fikri tarafından öncelenmektedir, çünkü hukuk, daima bir adalet idealinin uygulanmasıdır. Kendilerinin öz-farkındalıklarına ulaşan efendilerin hukuki özne olmaları için efendilerin aynı zamanda adalet fikrine de sahip olmaları gerekmektedir. Kojève tanınma mücadelesinin hukukun kaynağını oluşturabilecek şekilde hukukun ortaya çıkmasına ilişkin koşulları sağladığını göstermek ister.

² Bu noktada, Kojève hukuki ilişkinin tezahürüne ilişkin üç varyantı göz önüne getirir: Hakkı olmak, hakkı olmamak ve görevi olmak. Sonra bu üç hukuki fenomenin, hakkı olmak düşüncesine indirgenebileceğini gösterir (Frost, 1999: 8). Bu en temel paradigmaya göre hukuk bize hakkı olmak fenomeniyle verilir. A'nın etkisini ve B'nin buna karşı tepkisini

içeren bir etkileşimde üçüncü taraf olan C'nin B'nin tepkisini iptal eden müdahilliği olmadan hakkı olmak fenomeni tezahür etmeyecektir (Kojève, 2007: 42) (Murphy, 2011: 189).

Tanınma mücadelesine tutuşan iki taraf da köleşmek yerine gönüllü olarak savaşa tutuşmayı seçmiştir, iki tarafın da kaybedecekleri ve kazanacakları konusunda bir kabullenmeleri vardır. İkisi de risklerin eşitliği temelinde bir adalet fikrine sahiptirler. İkisi de ikisinden biri diğerini öldürdüğü takdirde adaletsizlik yapmamış olacağını bilincine sahiptirler. Bu karşılıklı kabullenme pozitif bir adalet fikrini göstermese bile, tarafların bu çatışmada adaletsizliğin olmadığını karşılıklı olarak kabul ettikleri anlamına gelir (Kojève, 2000: 219). Bu karşılıklı kabullenme hiç değilse bir adalet olanağını açmaktadır. Bu karşılıklı kabullenme onların kendileri dışındaki bir kuralı paylaşabilecek hukuki özneler olduğuna işaret eder. Taraflardan ikisi de çatışma sonucunda kazanılacak ve kaybedilecekler konusunda birbirinin kabullenmesini görerek yapılmakta olanın habersiz bir saldırıdan başka bir şey olduğunda mutabıktır. Çünkü taraflardan birinin kabullenmesi daima diğerinin kabullenmesini önvarsayar. Tarafların ikisi de yapılmakta olanın basit bir şiddet olmadığını birbirinin kabul ettiğinin farkında olarak çatışmayı kabul eder. Biri diğerine habersizce ya da diğerinin kabulü olmadan saldırsaydı, bu karşılaşmada tanınma arzusu bakımından insani hiçbir şey olmazdı. Yani taraflardan biri savaşı kabullendiğinde bu sadece diğerinin de savaşı kabullendiğini varsayması nedeniyle olabilir. Diğer türlü bir tanınma mücadelesi değildir. Ayrıca biri savaşı kabullenmekle, diğerinin de yaşamını tıpkı kendisi gibi tehlikeye atmakta olduğunu tanımaktadır. Taraflardan biri diğerinin de yaşamının kendisi gibi tehlikeye atılmakta olduğundan emin olmasa böyle bir savaş gerçekleşmezdi, o savaşı yavaşlatmazdı. Dolayısıyla biri ancak diğerinin de kabullenmesinin kendi kabulüyle aynı karakterde olduğunu varsayarak savaşmayı kabullenir. İki kabul de aynı hayat riskini içermektedir. Burada adalet fikri olarak bilinç verili kılınan, eşitlik unsurudur. İki taraf da yapılmakta olanın adaletine ilişkin bir bilinç sahiptir ve onların bilincinde tezahür eden adalet, eşitlik olarak adalettir (Kojève, 2000: 221-222).

Kojève için hukukun kaynağı; adalet fikrinin oluşumu, üçüncü tarafın ortaya çıkışı ve adalet fikrinin üçüncü tarafın zihninde belirişi gösterilerek açıklanabilir. Adalet düşüncesinin kaynağı tanınma mücadelesidir. Bu düşünce, bu mücadelede karşı karşıya gelen iki düşmanın bilinçlerinde ve onların bilinçleri tarafından yaratılmaktadır. Hukuk, bu adalet fikrinin iki düşman dışındaki bir insanın zihninde tezahür etmesiyle doğar (Kojève, 2000: 227). Efendiler, kendi mücadelelerinin tarafları olmanın dışında, başka tanınma mücadelelerinin tanıklarındırlar. Kendi mücadelelerine ilişkin risklerin eşitliğinden kaynaklanan adalet fikri, başka mücadelelerin gözlemcisi olarak onlara bir üçüncünün zihnine verili olduğu biçimde verilir. Mücadeleye tutuşan tarafın gözünde mücadelenin adaleti, bir şekilde karşılıklı özne kabullenmeleridir. Mücadelenin tarafı olarak düşmanımın da benim gibi hayatını riske atmakta olduğunu, bunu kabullendiğini, şartların eşit olduğunu biliyorumdur. Ancak tanınma savaşının gözlemcisi ya da

tanığı olan üçüncü olarak şartların eşitliğini nesnel olarak görürüm (Frost, 1999: 34). Üçüncü olarak bana, düşman tarafların kabullenmeleri karşılıklılıkları içinde gözükür, dolayısıyla savaşan bir tarafın diğerinin yerine geçmesi mücadelenin karakterinde benim için hiçbir şeyi değiştirmez. Üçüncünün gözünde, düşman taraflardan biri diğerinin yerinde olsa dahi yine de mücadeleye gireceklerdir. Dolayısıyla üçüncüye gözükürken haliyle, düşman taraflar tanınma mücadelesinin en başında eşitlik olarak gözükürken bir adalet olduğu için mücadeleye girmişlerdir (Minkkinen, 1999: 54). Yani üçüncüye adalet olarak gözükürken, onların öznel rızaları ya da kabullenmeleri değildir, nesnel olarak beliren eşitlikleridir. Onlar bu eşitlik olarak adalet nedeniyle savaşa girmeyi kabullenmişlerdir. Bu adalet fikri üçüncünün zihninde oluştuğu için, hukukun doğması mümkün olur.

Üçüncü üçüncü olduğu sürece adalet ideali kendisine verili kılınır kılınmaz, müdahil olmaya teşebbüs edecektir. Üçüncünün müdahillliği, kendisini çoktan varolan bir hukukun memuru olarak gördüğü için değil, bir adalet fikrine sahip olduğu için ortaya çıkar. Dolayısıyla üçüncünün yargısının uygulanmayacağını bildiği halde dahi müdahil olmaya teşebbüs ettiği görülür. Çünkü üçüncü bizatihi tarafsız ve çıkarısız olmanın kendisinden zevk duymaktadır. Üçüncü olmanın ve böylece politik yaşamın tikelliklerinden soyutlanmış kalmanın kendisine özgü spesifik bir hazzı vardır. Üçüncü olmaktan zevk alabilmek için bir adalet fikrine sahip olmak gereklidir, tersi değil. Üçüncünün tecrübe ettiği çıkarısız ve tarafsızlık zevki, adalet idealini uygulamaya ya da daha büyük ölçekte gerçekleştirme idealine dayanmaktadır. Bu spesifik biçimde üçüncüyü insanlaştıran bir hazzır. Kojève için tanınma aristokratik toplumda ölümü göze almaya bağlıdır, ancak bu toplumda iyi bir yargıç olmak da tanınmaya yol açmaktadır. Efendinin düşmanlarına karşı cesur olmaya dayanan politik otoritesi ve tanınması dışında, bu efendi dostlar arasında adil bir yargıç olmanın da efendininkinden ayrı bir otoritesi ve tanınırlığı vardır (Kojève, 2000: 175). Üçüncünün kendisine özgü, üçüncü politik olarak angaje olsa bile, politik angajmandan bağımsız bir hukuki otoritesi vardır. Aristokratik toplumda efendiler arasında yine bir efendi olan üçüncü, efendi olarak tanınmanın ötesindeki bir otoriteyle kendisini ilgili kılmaktadır (Kojève, 2000).

Diğer taraftan, çatışmada boyun eğenin (kölenin) bakış açısından savaşın başlangıcındakinden farklı bir adalet fikri açılır. Köle köleliği içinde edindiği güvenliği, efendinin karşılaştığı ve efendi olarak karşılaşmak zorunda olduğu risklerle eşdeğerde görür. Kölenin boyun eğerek kazandığı güvenlik, efendiliğin avantajından daha az değerli değildir. Savaş, eşitlik olarak adalet fikriyle başlar, ancak savaşa son veren ve tanınmayı gerçekleştiren adalet fikri bu eşdeğerlik olarak adalet fikridir. Köle boyun eğişinin güvenlikle tazmin edilmesinde eşdeğerlik olarak adaleti görür. Dolayısıyla

kölenin bakış açısından boyun eğdirmenin ödülü, boyun eğmiş olmaktan kazanılan güvenlikle denktir, eşdeğerlidir (Kojève, 2000: 223). Kölenin bakış açısından insanlık, efendinin bakış açısından farklı olarak sadece efendiliği değil, hem efendiliği hem köleliği içerir. Eşitlik ancak eşdeğerliğin terazisinin/denklemine bir tarafı olarak insani olabilir. Köle efendisi ve kendisi arasındaki eşitsizliği haklılaştırmıştır, kölenin bakış açısından mücadeleyi sonuna kadar götürmenin efendiye yüklediği külfet köleliğin ezasından daha hafif değildir. Çünkü kölenin bakış açısından köle olarak güvende olmanın getirisi, köle olmanın cefasını telafi etmeye yetmektedir. Köle açısından kölelik adildir, çünkü köleliğin külfeti ve nimeti birbirini dengelemektedir, birbirine eşdeğerdir. Köle için kölelik de insanlığın bir formudur. Ama aynı eşdeğerlik penceresinden efendi de onun için bir insandır, efendiliğin getirisi de ölüm riskine değerdir. O da denklemin, eşdeğerliğin diğer tarafında kalarak insandır. Köle hem köleliği hem de efendiliği haklılaştırabilmektedir. İki koşul da (efendilik ve kölelik) eşitsiz ama eşdeğerdedir.

3. Efendi Hukuku, Köle Hukuku ve Yurttaş Hukuku

Tanınma mücadelesinde biri başlangıcında diğeri nihayetinde olmak üzere iki adalet fikriyle karşılaşılır. Bunlar, efendinin adalet fikri ve kölenin adalet fikridir. Hukuki ilişkinin ortaya çıkışının ilk aşamasında kölenin adalet fikri olan eşdeğerlik olarak adalet fikri resmin dışındadır, çünkü köle mağlup olduğu için kendi adalet fikrini uygulayacak yaptırımdan yoksundur, kölenin adalet fikri ilk aşamada aktüel bir hukuka dönüşemez. Kölenin adalet fikrinin karşı konulmaz³ bir yaptırımla desteklenemiyor oluşu, köle hukukunun var olmadığı anlamına gelmez, o yasa gücüne sahip bir üçüncü olarak beliremediği için aktüel bir hukuk olmasa bile bir potansiyel hukuk olarak vardır, yani gerçek bir hukuktur (Kojève, 2000: 154; 230). Efendinin adalet fikri ise yasa gücüyle desteklenerek bir hukuk fenomeninin ortaya çıkışını hazırlamaktadır. Bir hukuki durum ya da ilişki zorunlu biçimde üç tarafı içermektedir. Hukuk fenomeni, etkileşen taraflar arasında “tarafsız ve çıkarısız⁴” bir üçüncünün müdahilliliğiyle ortaya çıkmaktadır. O halde iki taraf arasında tek bir etkinin olabileceği durumlar, hukuki ilişki doğurmaz. Bir tarafın eyleminin diğer tarafın

tepkisini tetiklemesi beklenen durumlarda hukuki ilişki doğar. Tanrı ile insan arasında ya da efendi ile köle arasında hukuki ilişki oluşmaz. Taraflar bir etkileşime girebilmek için aynı ontolojik düzlemde olmalıdırlar.

Üçüncü, bir adalet fikrini taraflar arasındaki verili etkileşime istemli bir biçimde uygular, böylece bu etkileşimi bir hukuki ilişkiye dönüştürür. Üçüncünün müdahilliliği istemli olmalıysa, bu mekanik bir müdahillilik olamaz (Kojève, 2000: 75). Yani etkileşimin kendisinde onu hukuki bir ilişkiye dönüştürebilecek hiç birşey yoktur, müdahilliliğin kendine özgü nedeni vardır. Bu neden, üçüncünün efendinin otoritesinden ayrı bir otoriteye bağlı olarak kendisini anlaması ve bu otorite yoluyla tanınmasıdır⁵. Üçüncünün zihninde adalet fikri bir ödev olarak bulunmaktadır, üçüncü bu ödevi gerçekleştirmeye çalıştığı ölçüde insan olacaktır. Dolayısıyla üçüncünün müdahilliliğinin otantik bir tezahürü, bu ödevin başarılmasına bağlıdır. Hukukun özünün gerçekleşmesi, hukuk fenomeninin ortaya çıkmasını sağlayan koşulların mükemmelen gelişmesine bağlıdır. Bu nedenle üçüncü, daima taraflarla aynı ontolojik düzlemde olmalıdır. Hukuki fenomenin gerektirdiği tarafsızlık, çıkarısızlık ve karşı konulmazlık koşulları tıpkı üçüncünün bilincinde tarihsel olarak tezahür eden adalet fikirleri gibi tarihsel olarak gelişmelidir. Zorunlu biçimde insani olan üçüncü, yargısı daima kendi içinde bulunduğu dünyayı değiştirdiği için müdahilliliğinde çıkarları olan ve bunları aşması gereken kişi olarak (çıkarsızlık koşulu) ve aynı zamanda verili bir politik toplumun tarafgirliklerini evrensel bir topluma doğru aşması gereken kişi olarak (tarafsızlık koşulu) insanlaşır. Ayrıca bu tam gelişmiş adalet fikri bir aktüel hukuka dönüştürülecekse üçüncünün müdahilliliğinin gereksindiği yasa gücü, göreliliği bir karşı konulmazlıktan kesin bir karşı konulmazlığa doğru geliştirilmelidir (Kojève, 2000: 81). Hukukun otantik fenomeninin tezahürü, bu gelişmelerin içerdiği tüm politik gelişmeleri kat etmek durumundadır, çünkü bu gereklilik üçüncüye kendi insanlığının başarılması ödevinde bir değer olarak verilir.

Tanınma mücadelesi dolayısıyla ortaya çıkan eşitlik olarak adalet ve eşdeğerlik olarak adalet fikirleri bir üçüncü tarafa gözükersen var olur. Üçüncü, tanınma

³ Hukukun karşı konulmaz bir yaptırım gücüyle desteklenmesi, onu potansiyeliteden aktüeliteye taşımaktadır. Fakat üçüncü, çatışan taraflarla aynı ontolojik düzlemde olacağı için, yani tanrı olamayacağı için karşı konulmazlığı, tarihsel olarak gelişen ve tamamlanan bir karşı konulmazlık olacaktır. Çünkü üçüncünün eksiksiz karşı konulmazlığı, onun yasa gücünün sadece evrensel ve homojen bir toplumda kullanılabilmesiyle gerçekleşebilir.

⁴ Etkileşim halindeki iki taraf arasındaki müdahilliliğin tarafsız olması, tarafların rollerini birbirleriyle değiştirmesinin müdahil olan üçüncünün yargısını hiçbir şekilde etkilememesi anlamına gelir. Üçüncü tarafsız iken, taraflar birbirlerini ikame edebilirler. Üçüncünün çıkarısızlığı ise, bizzatıhi üçüncünün “herkes” tarafından ikame edilebilir olması anlamına gelir. Yani üçüncü ancak “herkes” verili bir etkileşimde onunla aynı yargıda bulunabildiği ölçüde çıkarısız olabilir. Bu bakımdan çıkarısızlık, üçüncünün verdiği karardan etkilenmemesi, verdiği kararlar değişen dünyanın bir parçası olmaması, yani tüm çıkarılardan münezzeh olması anlamına gelmektedir. Hukukun otantik fenomeninin belirlenmesi için tespit edilen bu koşulların kamilen karşılandığı nihai koşula bakacak olursak, tarafsızlık koşulu için politik toplumun tüm dünyayı kapsamaması

gerektiği, yani politik düzenin evrensel olması gerektiğini görürüz; çıkarısızlık koşulunun sağlanması içinse bu evrensel toplumun üyesinin çıkarılarının homojenize edilmesi gerektiğini görürüz. Dolayısıyla Kojève için hukukun özünün aktüel kılınması, evrensel ve homojen toplumu gerektirmektedir. Bu iki koşul sağlandığı takdirde, hukuk kendiliğinden karşı konulmaz olarak belirir. Çünkü bu karşı konulmazlığı ihlal edebilecek düşmanlar (tarafsızlık) ve özel çıkarlar (çıkarsızlık) bertaraf edilmiş olmaktadır. Yani bu nihai durumda, hukuki bir karara karşıtlık olanağı ortadan kaldırılmış olacaktır. Bu durumda adalet, otantik hukuk olarak tecelli edecektir (Kojève, 2007).

⁵ Kojève için yargı otoritesi, ebediyetin otoritesidir. Yargı otoritesi, diğer otorite formları olan, baba otoritesi (geçmiş), efendi otoritesi (şimdiki zaman) ve öngörülül başkanın otoritesinden (gelecek zaman) farklı olarak, zamanda zamansızlık talep eden bir otoritedir. Yargıcın ebediyet atfı otoritesi, ancak zamansızlaşarak etkinleşebilir. Ebediyet, ancak dünyada adalet olarak gerçekleştiği ölçüde bir otorite biçimi olarak açığa çıkar (Kojève, 2007: 62). Bu ebediyet otoritesi sayesinde üçüncü, tarafsızlıktan ve çıkarısızlıktan zevk alır, bu ödevin kendisinden zevk alır.

mücadelesine giren iki taraf arasında en başta eşitliğe dayanan bir adaleti görmektedir, birinin efendi olarak belirlediği diğerinin köleleştirildiği sonuç durumunda ise eşdeğerlik olarak adaleti görmektedir. Üçüncü, bu iki boyutu da insani gerçekliği gerçekleştirme ödevinin parçaları olarak görür; onun ödevi eşitliği eşitsizliğin karşısına eşdeğerliği eşdeğersizliğin karşısına koymaya dayanır. Üçüncü için adalet fikri bu değerdir ve bu fikir onun zihninde bir ödev olarak bulunur. Üçüncü bir ödev formunda bir adalet fikrine sahip olduğu ve bu ödevi gerçekleştirmeye çalıştığı ölçüde insan olacaktır. İnsani olduğu varsayılan bir etkileşimde bir eşitsizliği ya da eşdeğersizliği fark ettiği anda, kendisi de insan olduğu sürece bunu aşmaya çalışacaktır (Kojève, 2000: 225). Dolayısıyla hukuk fenomeninin ortaya çıkması için üçüncünün bilincinin bir adalet fikri içermesi ve bu fikri karşılaşacağı sosyal etkileşimlere uygulaması yeterlidir. Kuşkusuz üçüncü üçüncü olduğu sürece bu uygulamada çıkarsızlık, tarafsızlık ve karşı konulmazlık koşullarını aktüel kılacaktır. Bu koşulların tam bir şekilde yerine getirilmesi ile hukuki fenomen, hukukun özünü aktüel kılan bir fenomen olacaktır. Bu durumda hukukun varoluşu bütünüyle onun özüyle dolmuş olur.

Üçüncünün zihninde adalet fikri hem eşitlik hem de eşdeğerlik olarak bulunduğu için, her ne kadar aktüel olarak hukuksallaşabilecek ilk adalet fikri efendiler arasındaki aristokratik eşitlik olsa da, köleler arasında da kölenin eşdeğerlik olarak adalet fikrine sahip, köle olan üçüncüler vardır. Sadece, köle doğası gereği bu fikri uygulayacak yaptırımdan yoksun olduğu için, yani onun yaptırımı hiçbir şekilde karşı konulmaz olamayacağı için bu hukuk salt bir potansiyel hukuk olarak kalmaktadır. Başlangıçta sadece efendiler arasındaki aristokratik adalet fikrine dayalı hukuk aktüel olabilir, bu nedenle sadece aristokratik politik dostlar arasında bir hukuki ilişki doğabilir. Hukuki ilişkinin ya da hukuk fenomeninin aristokratik toplum özelindeki doğuşunu, hukuk fenomeninin belirmesine ilişkin daha önce tespit ettiğimiz koşullara referansla görebiliriz.

Aristokratik politik dostlar birbirlerini evrenselliklerinde tanımaktadırlar ve onları ortak bir düşmana karşı kılan, onların bu evrensellikleridir. Aristokratik politik dostlar, birbirlerini salt evrensellik olarak gördükleri ölçüde birbirleri için politik dostlardır ve politik olarak dost oldukları ölçüde politik olarak ihtilafa düşemezler. Aristokratik politik dostlar sadece tikellikleri itibarıyla ihtilafa düşebilirler. Politik dostlar politik varlıkları bakımından üçüncünün müdahil olabileceği bir nötralliteyi kabul edemezler, çünkü politikada nötrallite yoktur (Schmitt, 2012). Politik dostlar arasında hukuk ancak onlar dostluklarından soyutlamada bulunarak böyle bir nötral zemin kurgusunu kabul ettikleri için mümkündür. Düşmanlar arasında böyle bir kurgu sürdürülemez (Kojève, 2020: 183). Dolayısıyla hukuk, sadece dostlar arasında ve dostların dostluklarından soyutlanıp oluşturdukları bir kurgu olarak var olabilir. Bu politik dostlar grubu aynı zamanda birbirlerinin

mücadelelerinin tanığı olduklarından aristokratik adalet fikri onlara verilir. Aynı zamanda birbirleri için bütünüyle tikelliklerden soyutlanmış biçimde yekdiğerini ikame edebilir olarak tanındıkları için, birbirlerine karşı tarafsız olabilirler. Onlar sadece tikelliklerinde bir üçüncüye ihtiyaç duyarlar ve bir politik dost olan üçüncü onların tikelliklerine yabancı olduğu (onları sadece evrensellik olarak gördüğü için) için taraflardan birini diğerine tercih edemez. Çünkü üçüncü de aristokratik dostluk grubunun tüm üyeleri gibi bir efendidir, tüm efendilerin birbirlerini gördükleri gibi o da ilgili davanın taraflarını salt evrensellik olarak görmektedir. Tüm efendiler ölüm riskini göze almakla insan olarak üçüncünün gözünde eşittir (Kojève, 2020: 229). Bu nedenle üçüncünün kendi insanlığını başarmasına ait ödev, politik dostlarının etkileşimlerine müdahale etmek ve onların kabul ettiği gibi kendisinin de kabul ettiği eşitlik olarak adalet idealine uymalarını sağlamaktır. Bu nedenle onun müdahalesi, onların etkileşimlerini hukuki durumlara dönüştürecektir.

Üçüncü politik dostluk grubunun bir üyesidir, onları salt evrenselliklerinde dost olarak görür, bu nedenle onlara karşı tarafsızdır. Fakat üçüncünün üçüncü olarak davrandığı müddetçe aynı zamanda çıkarsız da olması gerekmektedir. Çıkarsız olmak demek üçüncünün rasyonel bir şekilde benim yerimde kim olsa aynı kararı verirdi diyebilmesidir. Lakin, onun yargısı onun bulunduğu dünyada onu da ilgilendirecek yansımalar yaratacaktır. Üçüncü, dünyada bulunduğu sürece çıkarlara sahiptir. Üçüncü için dünyada olmak, bir politik düzenin parçası olmaktır, bu bahiste verili bir aristokratik dostluk grubunun üyesi olmaktır. Üçüncü, verili politik dostluk grubunun üyesi olarak tarafsızlık koşulunu verili politik dostluk grubu ölçüğünde sağlamaktadır, fakat bu koşulu sağlamak onun müdahillliğini müdahillığının sonuçlarından etkilenen bir çıkarsallığa dönüştürmektedir. Üçüncünün müdahillliği politik düzenin bir fonksiyonu olmaktadır. Fakat bu durumda üçüncü eğer çıkarsızlık koşuluna ilişkin hiçbir mülahaza yürütemeyecek olursa kendi adalet fikrini uyguluyor olmayacaktır, hukuki fenomen ortaya çıkmayacaktır. Dolayısıyla, üçüncü, dünyada ve politik düzende bulunmasına rağmen çıkarsızlaşmalıdır (Kojève, 2020: 81). Üçüncü, kendisinin kendisi olmak nedeniyle davada/çatışmada bir çıkarı olmadığını rasyonel biçimde söyleyebilmelidir. Fakat bunu söyleyemez, yani dünyadaki herhangi birinin onun yerine geçse dahi ilgili bir davada aynı kararı vereceğini söyleyemez. Çünkü o, düşmanları olan verili bir politik toplumun parçasıdır. Bu çıkarsızlaşmayı verili bir politik toplumun parçası olarak ancak kısmi bir şekilde yerine getirebilecektir. Sadece belirli bir grup dahilindeki herhangi birinin onu ikame etmesinin kararda bir değişikliğe neden olmayacağını söyleyebilecektir. Yani çıkarsızlık koşulunu sağlamak için kendisini ancak ait olduğu politik düzen ölçüğünde

herhangi biri⁶ olarak göz önüne getirebilir. Üçüncü verili bir toplumun parçasıyken, onun içinden herhangi biri olarak çıkarsızlığı sağlayabileceği grup tüm dünya olamaz, sadece bu verili topluma ait belirli bir grup olabilir. Bu belirli grup, üçüncünün aristokratik toplumda uygulayabileceği eşitlik olarak adalet fikrini paylaşanlardan oluşmalıdır. Dolayısıyla üçüncünün kararı, herhangi birinin değil, sadece bu belirli gruptaki herhangi birinin verebileceği bir karar olarak koşullu bir çıkarsızlığa sahip olacaktır. Üçüncü, aristokratik dostlar grubunun adalet fikrini uygulayacaksa, bu politik dostlar grubu tarafından kabul edilmeyen adalet fikirlerine dayalı potansiyel hukuk⁷ları dışarıda tutmalıdır.

Kararları içinde bulunduğu politik düzenin fonskiyonu olan üçüncü, çıkarsızlık koşulunu münhasır bir hukuki grup oluşturarak ve kararının bu grup içindeki herhangi biri tarafından aynıyla tekrar edileceğini varsayarak karşılar. Dolayısıyla hukukun ortaya çıkmasının gerektirdiği çıkarsızlığın önvarsaydığı şekilde, herhangi biri tarafından aynı kararın oluşturulabilme gerekliliği bu münhasır grup içindeki herhangi biri şeklinde koşullandırılarak uygulanabilecektir⁸ (Frost, 1999: 14) (Kojève, 2000: 91). Bu durumda aristokratik toplumda üçüncüler, politik dost grubu içinden çıkmakla birlikte münhasır bir hukuki grup oluşturacaklardır. Bu başlangıç durumunda, aristokratik toplumun politik grubu ile münhasır hukuki grubu örtüşecektir. Bununla birlikte her ne kadar bu grupla başlangıçta örtüşse de, politik dostlar grubunun içinde bu grubun genel yapısından bağımsız bir münhasır hukuki grup çoktan vücuda gelmiş olmaktadır. Münhasır hukuki grup, bir davada karşısına gelen tarafların birbiriyle yer değiştirmesinin onu hiç ilgilendirmemesi (tarafsızlık) ve kendisinin ya da münhasır gruptaki bir diğerinin bu davaya bakması arasında bir fark olmaması (çıkarsızlık) koşulları temelinde politik gruptan ayrılmış bir gruptur. Fakat aynı zamanda bu grubun münhasır (dışlayıcı) olma vasfı, adalet ideali politik grubun adalet idealiyle aynı olduğu için başka hukukları dışlamasıyla temin edilmektedir. Münhasır hukuki grup, aynı adalet fikrini paylaştığı politik dostluk grubuyla örtüşmektedir. Bununla birlikte münhasır hukuki grup, politik gruptan ayrı bir grup olarak oluşumunu salt kendi adalet idealini uygulamak doğrultusundaki ilgisine ve bu ilginin gerektirdiği koşulları sağlamak çabasına borçludur. Yani

münhasır hukuki grubun politik grupla örtüşmesini temin eden özsel sebepler yoktur (Kojève, 2000: 142). Münhasır hukuki grup bir tarafta politik düzenin gereklilikleriyle bağlıdır, diğer tarafta onun kendine has ilgisi onu özerk bir alan yaratmaya sevk etmektedir. Çünkü aristokratik politik dostluk grubu, kendi içindeki tikel çatışmaları çözmek için ihtiyaç duyması temelinde hukuki grubu yaratmıştır. Politika hukuka mecbur kalmıştır. Ama hukuki grubun temel ilgisi adalet fikrini uygulamak yoluyla kendi insani gerçekliğini kurmaktır.

Aristokratik toplumda, aktüel hukuk eşitlik hukukudur. Bu, aristokratik toplumdaki münhasır hukuki grubun eşdeğerlik hukukunu (köle hukukunu) ve ona bağlı türevsel hukukları dışlayabildiği anlamına gelmektedir. Aristokratik toplumda eşitlik hukuku aktüel bir hukuk olduğu gibi aristokratik toplum tarafından tanınan ve böylece otorite sahibi olan bir hukuktur. Diğer tarafta köle hukuku köleler nezdinde otorite sahibi olan (tanınan) potansiyel bir hukuk olarak karşımıza çıkar. Bu karşılaştırmada aristokratik hukuk çarpıcı bir farklılık ortaya koyar. Aristokratik hukuk, bir potansiyalitenin aktüaliteye dönüşmesi olmamıştır. Aristokratik hukuk, ilksel hukuki fenomen olarak aktüel bir hukuk olarak doğmuştur. Çünkü aristokratik hukuk, eşitlik hukuktur ve bu eşitlik taraflardan birinin diğerini ikame edebilmesine dayanan (birinin diğerinin yerine geçmesine mani olacak hiçbir tikelliğin tanınmadığı) saf bir evrensellelikle nitelenebilmektedir. Bu mutlak ve saf evrensellelik, kendi içinde farklılaşma göstermediği için kendisine ilişkin bir perspektifi yoktur. Nesnel biçimde herkes birbirini ikame edebilir. Birinin bakış açısı diğerinkinden farklılaşamaz. Eşitlik olarak adalet, ne ise o olarak tezahür eder, bir nevi mükemmel olarak doğmuş ve gelişmeye kapalı bir adalettir (Frost, 1999:37). Aristokratik hukuk mutlak bir nesnellik olarak ortaya çıktığı için olduğu şeyden farklı bir şekilde gözükmez. Bu nedenle aristokratik hukuk kendinde içsel gelişme olasılığı barındıran bir hukuk olarak doğmamıştır, o en baştan bütünüyle aktüelize olmuş olarak, bir tamlık olarak doğmuştur. Aristokratik hukuk kendi içinden başka bir şey olmaya doğru evrilmeye müsait olmamakla birlikte, doğduğu biçimde yayılmaya, toplumsal yaşamın tüm boyutlarına nüfuz etmeye meyledecektir (Kojève,

⁶ Bu herhangi biri olma niteliği, yargıçların kur'a ile belirlenmesinde ya da kabul edilen bir hukuki yasa için yasama meclisinin herhangi bir üyesinin yasaya lehtar olmuş olabileceği olgusuyla somutlanabilir. Kojève için üçüncü taraf sadece yargıçlığı içermez. Üçüncü; eylemin gayesini iptal eden hukuki yasayı, eylemi iptal eden yargıç ve eyleme iradesini iptal eden kolluk olarak tezahür edebilir (Kojève, 2007).

⁷ Köleler arasında da bir üçüncü ortaya çıkabilir, dolayısıyla köle hukuku bir potansiyel hukuk olarak gerçek bir hukuktur. Ancak açıktır ki köleler köle olarak kaldıkları sürece aralarındaki hukuki ilişki bir tepkiyi iptal edecek yasa gücüne sahip olamaz. Bu nedenle kölelerin (aktüel) hukuku efendinin hukukudur. Kölenin eşdeğerlik hukuku ancak köle köle olmaktan kurtulduğunda aktüel olabilir. Köle sadece köle olarak ve köle kalarak kölelikten özgürleşemeyeceğine, efendilikle bir senteze ihtiyaç duyduğuna göre kendi adalet ilkesini aristokratik adalet ilkesiyle sentezleyerek kendi hukunu aktüelize edebilecektir. Kölenin eşdeğerlik hukuku, burjuva hukuku olarak aktüelize edilebilir.

⁸ Üçüncü düzenin gerekleriyle bağlantıya, özerk bir fenomen olarak hukuk boşa düşürülecekmiş gibi gözükür. Üçüncünün dünyadaki herhangi biri olabileceği koşul sadece münhasır hukuki grup ve dışlanan potansiyel hukuk(lar) ayrımının kalkmasıyla sağlanmış olacaktır. Bu aynı zamanda hukuki fenomenin tarafsızlık ve çıkarsızlık koşullarının yetkin bir şekilde karşılanarak hukukun otantik biçimde belirdiği evrensel toplum koşuluna işaret etmektedir. Politika hukuka zorunlu biçimde ihtiyaç duyarken, hukuk sadece kendisini otantik olarak gösterebilmek için politikanın yardımına ihtiyaç duyar ve bir kere hukuk otantik olarak tezahür eedebileceği koşullara ulaştığında politikaya ihtiyacı kalmayacaktır. Hukuk evrenselleşene değin politikaya ve dost-düşman ayrımına ihtiyaç duyar, ancak evrenselleştğinde bu evrensellelik bizatihi tüm düşmanların bastırılmasını gerektirdiği için kendi başına varolmayı sürdürebilecek ve içinde bulunduğu düzen evrensel ve homojen düzen olduğu için düzenin politik çıkarlarından etkilenmeksizin (çünkü evrensel toplum düşmanlarını masnetmiş olması bakımından gayri politiktir) kendisini sürdürebilecektir.

2000: 266). Böylece aristokratik eşitlik hukuku kölelere de uygulanmaya meyleder.

Aristokratik hukuk, efendi ve köleler ile kölelerin kendi arasındaki ilişkiyi kapsayacak şekilde uygulanma eğilimi gösterir. Bir gelişme potansiyeline sahip olmamakla birlikte yayılma eğilimi gösteren aristokratik hukuk, kölelere de uygulanarak köleler için de haklar yaratacaksa, politik dostlar grubunun aristokratik saflığını bozan unsurlar bu dostlar grubuna ara formlar olarak dahil olabilecektir. Bu noktada aristokratik toplumun yönetici politik grubuyla hukuki grubunun, aktüel aristokratik hukukun bu yayılmasının getirdiği talepler ve sonuçlarla uyumluluğu farklılık gösterir. Politik grupla hukuki grubun normal olarak kavranan ilksel örtüşmesi bozulabilir. Hukuki grup kendi adalet idealini uygulamak için politik grubun yardımına ihtiyaç duysa da asla politik grubun taleplerini kendi adalet idealini uygulama kaygısı karşısında önceliklendirmez⁹. Kendisini tarafsız ve çıkarsız bir şekilde adalet fikrini uygulamak yoluyla insanlaştıran üçüncü için hem eşitlik olarak adalet fikri (aristokratik adalet fikri) hem de eşdeğerlik olarak adalet fikri (kölenin adalet fikri) verilir. O eğer aktüel kılınmak olanağı olsaydı, potansiyel köle hukuku için de bir üçüncü rolü oynayabilirdi.

Aristokratik toplumda salt bir potansiyel hukuk olan eşdeğerlik hukuku (köle hukuku) aktüel kılınacaksa, bu en baştan aktüel bir hukuk olarak doğmuş olan aristokratik hukukun, otoritesinin tükendiği ve salt zora dayanmaya başladığı bir noktada köle hukukunun potansiyelini (tanınmaktan kaynaklı otoritesini) içermesiyle mümkün olacaktır. Eşitlik olarak adalet fikrine dayalı aristokratik hukuk, köle hukukunun potansiyalitesine eklenmelidir¹⁰. Köle hukuku bu eklenmeyi başarabilir, çünkü potansiyel bir hukuk olan köle hukuku ancak kölenin kendisini başka bir şey yapmasıyla (ki kölenin perspektifleri olduğu için bu mümkündür) gerçekleşebilecektir (Frost, 1999: 39). Köle daha en baştan tanınma mücadelesinde perspektiflere sahip bir adalet fikrine bağlanmıştır. Köle en baştan beri eşdeğerlik olarak adalet ilkesi temelinde kendisini başkasının gözünden görebilmektedir. Köle kendisini başkasının gözünden görebildiği için efendinin eşitlik olarak adalet fikrinin kendisine ait eşdeğerlik olarak adalet fikrinin sadece bir kefesi, bir tarafı olduğunu görmüştür. Köle hep ötekinin bakış açısından ne olup bittiğini görmek ister. Köle, neyin bir tazmin, bir telafi, neyin bir zarar olduğunun ilgili tarafın bakışına ait olduğunun farkındadır. Köle, efendiyi de bu eşdeğerliğin bir parçası olarak tikelliği içinde görebilir (Kojève, 2000: 253). Efendi kölenin gözünde de insanlığın diğer yanını temsil etmektedir. Onlar da eşdeğerliğin, eşdeğerlik

denkleminin diğer tarafında, hayatlarını tehlikeye atmanın karşılığında efendi olarak insanlaşmışlardır. Kölenin gözünde efendi de girdiği riskin bedeli olarak, kendi eşitlik olarak adalet fikri içinde insandır. Kölenin bu perspektivizmi ona kendisini dönüştürme potansiyeli sağlar. Köle efendi hukukuna tabidir ve efendilerin eşiti olmayı istemektedir, dolayısıyla o aristokratik toplumun karşısına eşitlik talebiyle dikilebilir. Ancak bu başkaldırıcı yapabildiği sürece bir köle değil, bir burjuvadır. Yani köle eşitlik temelinde başkaldırarak bir burjuva olur, ama başkaldırısının pozitif projesi eşdeğerlik olarak adaletin kurulmasıdır. Köle kendi hukukunu aktüel kılmak için eşitlik olarak adalet fikriyle eklenilebilir. Bu nedenle eşdeğerlik hukuku köle hukuku olarak değil, burjuva hukuku olarak gerçekleşebilecektir. Köle köle kalmak suretiyle kendi hukukunu aktüel kılamayacak, aristokratik toplumun karşısına bir devrimci ya da burjuva olarak dikilecektir (Kojève, 2000: 266). Dolayısıyla kölelerin devrimine aristokratik adalet fikri olan eşitlik isteği yol açar. Burjuvalar kölenin tabi olduğu aktüel hukuk olan aristokratik hukuka bakarak devrim yaparlar. Fakat aynı zamanda bu devrimle kendi eşdeğerlik olarak adalet anlayışlarını dayattıkları için devrimin başında adaletsizlik olarak gözüken eşitsizlikler devrimden sonra artık öyle gözükmezler.

Eşitlik olarak adalet ile eşdeğerlik olarak adalet fikirleri arasındaki bir sentez, eşdeğerlik olarak adaletin perspektival doğası sayesinde mümkündür. Eşdeğerlik olarak adalet, eşitliğin insani varoluşun bir boyutu olduğunu teslim etmektedir. Eşitlik kendisine gözükmeye kapalı olduğu için eşdeğerlik denkleminin bir parçası olduğunu görememektedir. Buna mukabil, eşitliğin eşdeğerliğin perspektivizmine eklenmek bakımından bir elverişliliği söz konusudur. Eşitlik, adaletin ilksel fenomenidir ve eşitliğin tezahür ettiği zihin eşdeğerlik olarak adalet potansiyelinden yoksun değildir. Efendiye eşdeğerlik olarak adalet fikri bir adalet fikri olarak verili olmasa bile, efendi eşdeğerlik olarak adaletin farkındalığına sahiptir (Kaldı ki üçüncüye iki adalet fikri de en baştan verilir). Eşdeğerlik olarak adalet fikri, telafi, tazmin ve sözleşmede adaleti görür, efendi de tanınma mücadelesinin başında risklerin eşitliği temelinde bir adalet fikrine sahip olarak bir hukuki özne haline gelmiş ve bununla da aynı zamanda sözleşme yapabilecek bir hukuki özne vasfı kazanmıştır. Kendilerini ölümüne riske atarlar, çoktan bir sözleşme yapacak durumdadırlar (Kojève, 2007: 220). Çünkü en önce efendiler hukuki özneler olarak ortaya çıkarlar ve telafi, tazmin ve sözleşme mantığını fark edebildikleri halde bunu seçmezler. Yani aristokratik adalet köle

⁹ Burada bir olgu-değer ayırımına yer yoktur. Çünkü Kojève bir fenomenoloji sunmaktadır, insanın hukuk yoluyla kendisine nasıl gözüktüğüne ilişkin bir portre sunmaktadır. Hukukun insan bilincine bu veriliği bir olan-olması gereken ayırımı dışlar. Çünkü hukuk bizatihi politikanın kendisinden soyutlamada bulunarak yarattığı bir kurgudur. Burada sadece hukukun otantisitesi içinde gözükmemesinin koşullarının tarihsel olarak sağlanması hakkında konuşulabilir. Hukuki grubun kaldığı tesirler ve etkilendiği olgusalıklarla ilgili sonsuz bir liste

çıkarılabilir, fakat bu hukuk fenomeninin spesifik özü olan adalet fikrini etkilemeyecektir. İnsani varlığın hukukta görünürlüğe gelmesine ait hukuk fenomeni eidetik indirgemeye tabi tutulduktan sonra elde kalan *noema* adalettir. Hukukun spesifik özü adalettir (Frost, 1999:5).

¹⁰ Efendi hukuku ve köle hukuku, saf paradigmalardan oluşan soyutlamalardır. Bunlar az ya da çok karma biçimde gözlemlenebilirler.

adaletini dışlasa bile, köle adaleti efendi tarafından bir olasılık olarak mülhaza edilebilir olduğu için dışlanmaktadır. Aristokratik adalet köle adaletine kör değildir, köle adaleti olasılığını değerlendirip reddetmektedir. Bu dışlamaya rağmen efendi, kendi hukukunun genişlemesi ve kölelere uygulanmasıyla uzlaşabilir, çünkü burjuva olarak haklara sahip olan köle kendi adalet anlayışı çerçevesinde efendinin eşiti değil, eşdeğeri haline gelmektedir. Ancak köle kendisini aynı zamanda efendinin eşiti haline gelmiş olarak göz önünde bulunduracaktır. Bu yoldan efendi olmayanı (bir köle olan burjuvayı) efendi olarak tanıyan efendi de artık efendi olmayacaktır. Yani aristokratik hukuk kendi kapsamsal genişlemesinin sonucu olarak uygulanamaz duruma düşer. Efendi olmayanları efendi olarak tanıdığı ölçüde o kendi içinden dönüşmeyecek, başka bir şey haline gelmeyecek, sadece onu kendisine sentezleyen burjuva hukukuna doğru geçiş yapacaktır (Kojève, 2000: 241).

Eşdeğerlik hukukunda eşitlik hukukundan farklı olarak başka bir şeye dönüşme potansiyeli vardır. Bu nedenle aristokratik hukuktan farklı olarak burjuva hukukunun gelişmesi için içkin hukuki sebepler vardır. Burjuvanın eşdeğerlik hukuku bu dönüşme potansiyeli sayesinde, eşitlik hukukuyla eklenilebilir (Frost, 1999: 38). Fakat bu dönüşüm, eşdeğerlik hukukunun eşitlik hukukuna yol açması ve baştaki efendi hukukuna dönülmesi değildir. Köle burjuva olarak efendinin eşiti olmayı iddia etse de, bir efendi haline gelmek efendi olmak değildir. Bu nedenle köle efendi olmak için isyan etse de bir yurttaş olur. Burjuva hukukunun evriminde eşitlikçi ideale bağlı bir devrim içerilmektedir, ancak bu, burjuva hukukunun aristokratik hukuka doğru asimilasyonu değildir. Nasıl isyan eden köle olarak burjuva, bir efendi değil, fakat bir yurttaş olma potansiyeli taşıyorsa, burjuva hukuku olarak aktüelize olan köle hukuku bir yurttaş hukuku olma potansiyeli taşır. Burjuva hukuku eşitlikçi hale gelerek eşdeğerliğin eşitlikle hakkaniyete doğru kaynaştığı bir yurttaş hukuku olur. Potansiyel bir hukuk olan burjuva hukuku, gelişerek aktüelleşecekse, devlet hukuku olmayı talep edecektir. Dolayısıyla burjuva, bir yönetici olmalıdır. Ama bir aristokratik politikacı değil, bir yurttaş olan yönetici. Köle kendi hukukunu aktüel kılar kılmaz artık bir köle değildir ve onun hukuku da saf bir burjuva hukuku değil bir yurttaş hukukudur. Burjuva hukuku yurttaş hukuku olarak aktüelize olur (Kojève, 2000: 264-266).

Köle hukuku bağımlı ve potansiyel durumundan kurtularak toplumun özerkliğiyle örtüşen bir hukuk olmak için kendisini bir devlet hukuku kılmalıdır. Dolayısıyla aktüel hukukun devlet yaptırımına sahip olduğunu söylemek (daha genel anlamda yasa gücüne sahip olduğunu söylemek), onun yalıtılmış ve özerk bir toplumun hukuku olduğunu söylemektir (Kojève, 2000: 124-125). Köle hukuku bir devlet hukuku olarak burjuva hukuku biçiminde aktüelize olmuştur. Fakat burjuva hukuku bir yurttaş hukuku olarak aktüelize olmayı sürdürmektedir. Köle devleti ele geçirmeksizin, yani

toplumun özerkliğine bağımlı kalan dışlanan bir hukuk olarak kendi adalet idealini gerçekleştiremezdi, bu nedenle köle kendi hukukunu aktüelize ederken kendi hukukunu aynı zamanda bir devlet hukuku yapacaktır, devlet hukuku haline gelen bir köle hukuku artık bir köle hukuku olmayacaktır. Köle ne köle olarak kalarak özgürleşmiştir ne de efendi haline gelerek özgürleşmiştir, köle bu ikisinin bir sentezi olan yurttaş olarak özgürleşmektedir, buna paralel olarak aktüelize olan köle hukuku ne köle hukukudur ne de aristokratik hukuktur, hakkaniyet ilkesine dayalı yurttaş hukukudur. Yani köle hukukunun burjuva hukuku olarak aktüelizasyonu, onun aristokratik hukukla sentezlenmesidir. Hakkaniyet olarak adalet dayanan bu hukuk hala aktüelize olmaktadır bir hukuk olarak potansiyalitesini tüketmemiştir.

Aristokratik politik grubun demokratizasyonu ve aristokratik hukukun burjuva hukukuna eklenerek burjuva hukukunun aktüelizasyonuna katılması süreçleri, verili bir toplumun politik grubuyla onun münhasır hukuki grubu arasında zıtlamalara yol açar. Hukuk daima üçüncü tarafından uygulandığı için hukuktur. Yani üçüncü üçüncü olduğu sürece tarafsız ve çıkarısız olduğu için efendi ya da köle olmasından da soyutlamada bulunabilir. Bu nedenle, bir kölenin eşitlik olarak adalet fikrinin ilkelerini uygulayabilmesi gibi, bir efendi de eşdeğerlik olarak adalet fikrinin ilkelerini uygulayabilir. Dolayısıyla politik grubu aristokratik olan toplumda, münhasır hukuki grup aristokratik olmak zorunda değildir. Aristokratik politik grup, burjuva hukuki grubun adalet idealine uyum sağlamak zorunda kalarak kendisini demokratize edebilir. Aristokratik toplumdaki politik grup ve hukuki grup arasındaki örtüşme geçicidir. Politik grup aristokratizmde ısrar ederek kapalı kalacaksa, potansiyeli olmayan, salt aktüel olarak doğmuş olan kendi hukukunun kudretsiz bir hukuk olduğuyla, yani otoritesini kaybederek zora dayanmaya mecbur bir hukuk olduğuyla yüzleşecektir (Kojève, 2000: 155-156). Bu durumda politik grupla örtüşmekte olan hukuki grup, kendi kudretsiz hukukunun henüz aktüel kılınmamış ama potansiyel (ve böylece kudreti olan) köle hukuku tarafından tehdit edildiğini görecektir. Ne hukuki grup ne de politik grup bu potansiyelle eklenmeden kendisini sürdürebilecektir. Hukuki grup salt kendini sürdürmek için bu potansiyel hukuku kendisine dahil etmek istememektedir, çünkü bu grup tüm insanlığı homojenize bir tarzda kapsamadan sadece koşullu ve kısmi biçimde tarafsız ve çıkarısız olabilecektir. Yani hukuki grubun tüm politik bağlanmışlığına rağmen, özerkliği söz konusudur.

4. Yurttaş Hukukunun Aktüelizasyonu Olarak Uluslararası Hukuk

Bir devlet, bütün üyeleri dost olan ve üyesi olmayanlara düşmanca davranan bir toplumu gerektirir. Düşmanları olan bir dostlar grubu olmanın dışında devleti politik kılan diğer kategori, onun yönetici grup ve yönetilen grup olarak ayrışmasıdır (Kojève, 2000: 154-155). Yönetilenler

yurttaş olmaları bakımından (yönetici grup olarak hükümet şeklinde tezahür eden) devletin dostlarıdır. Bir politik dostlar grubu olarak devlet, düşmanlarını ya masseder ya da kendini onlardan arındırır¹¹. Devlet, yurttaş statüsünü belirler. Kojève'e göre bu statünün kendisinde hukuki hiçbir şey yoktur. Bu statüyü belirleyen yasa, ülkenin adını ya da bayrağının rengini belirleyen devlet yasasından farksızdır. Hukuki değil, politik bir yasadır. Yurttaş yurttaşlığa uygun davranmazsa, bir yalın kişi gibi davranırsa devlet politik olarak müdahil olur ve onu yurttaşlığa çeker. Devlet burada taraftır ve bunda hukuki hiçbir şey yoktur. Yurttaş yurttaş olarak devletle çatışmaya giriyorsa hukuki ilişkiden değil, devrimci durumdan bahsedilir. Bu çatışmanın da hukuki olarak yasadışı olduğu söylenemez, sadece politik olarak yasadışı olduğu söylenebilir. Çünkü bu devrimci durum, aktüel hukukun dışında oluşuyordu. Yürürlükteki hukuku yadsımanın hukukten suç olduğu söylenemez. Dolayısıyla devrimci olmadığı halde bir yurttaş devletle çatışmaya giriyorsa yurttaş olarak değil yalın kişi olarak giriyordur. Devlet bu çatışmada bir üçüncü değil, bir taraftır. Devletin müdahalesi bir üçüncünün değil, savaşılan bir tarafın müdahalesidir. Yurttaşla devlet arasında bu bakımdan hukuki bir ilişki olamaz. Yurttaş devletin düşmanı haline geldiyse, dost ve düşman arasında bir etkileşim olamayacağından, yani tüm mesele etkileşimin yok edilmesi olduğundan onlar arasında hukuki bir ilişki olamaz (Kojève, 2000: 146-147).

Devletin, dostları ile ve dostları arasında yurttaşlığa ilişkin olmayan, onları yalın bireyler olarak almaya dayanan bir hukuki ilişkisi olabilir. Devletin tarafsız ve çıkarısız bir üçüncü olarak tezahür edebileceği durumlar, devletin sayesinde eylemlerini gerçekleştirdiği yönetici grubun üyeleri ve yalın bireyler (ve bu yalın bireylerin kendi içlerindeki) arasındaki çatışmalardır. Devlet ancak bu durumlarda politik karakterinden soyutlanarak bir üçüncü olabilir. Devlet tarafsız kalabileceği gayripolitik (özel, yalın bireye ait) etkileşimler için üçüncü olarak belirebilir. Hukuki ilişki sadece dostlar arasındadır ve devletin müdahillliği de yurttaşları olan dostları arasında olabilir. Devlet üçüncü iken, iki taraf da birbirini ikame edebilen dostlar olduğu ölçüde devlet üçüncülüğünün gerektirdiği şekilde tarafsız olabilir. Ama devlet onlara yurttaş ve böylece dostlar olarak bakacaksa onlara politik bir çıkar ve tarafsızlıkla bakıyor olacaktır. Yani devlet hem sadece yurttaşları olan dostlar arasında üçüncü olabilir, ama yine de ancak ve ancak onların yurttaşlık (politik) karakterinden soyutlamada bulunarak bir üçüncü olabilir. Çünkü hukuk, politikanın kendisinden soyutlamada bulunarak oluşturduğu bir kurgudur. Dolayısıyla devlet, politik olduğu (yani düşmanları olduğu) sürece mutlak anlamda tarafsız olamayacaktır, ayrıca devletin sayesinde bir üçüncü olarak tezahür

edebildiği münhasır hukuki grup evrensel olmadığı sürece çıkarısız olamayacaktır (Kojève, 2000: 298).

Devletin üçüncülüğünün çıkarısız olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü üçüncü, hala münhasır bir hukuki grup olacaktır, yani bu grubun içinden herhangi biri olacaktır. Ayrıca devletin tüm karşı konulmazlık görüntüsüne rağmen kendisinin uyguladığı iç hukukun yaptırımından kurtulmak olanağı hala vardır. Bunu potansiyel bir hukuk olarak uluslararası hukukun ortaya çıkışında da görürüz. Tikel bir iç hukuk yurttaş karşısında bütünüyle zorlayıcı olamamaktadır. İç hukukun kendisi bir üçüncü olmanın gerektirdiği şekilde karşı konulmaz olamamaktadır. Yurttaş pekala yurttaşlığını değiştirebilmektedir ya da iç hukukun alanından uzaklaşabilmektedir. Devlet, üçüncünün karşı konulmazlığına sahip değildir, çünkü bu karşı konulmazlık, tüm toplum bu şekilde müdahil olur ve hüküm kurardı, ilgili hükme bir karşıtlık olmazdı demektir (Kojève, 2000: 315). Üçüncünün karşı konulmazlığı, hukuku ihlal edenin tüm toplum olarak üçüncünün karşısında olmasına dayanır. Yani karşı konulmazlık aslında üçüncünün herhangi biri olması (çıkarsızlık) gerekliliğinin bir sonucudur. Devlet evrensel olmadığı sürece politik düşmanları olacaktır ve o belirli potansiyel hukukları bastırdığı için herhangi birinin aynı müdahillliği sergileyebileceğini söyleyemez, sadece münhasır bir hukuki grubun herhangi bir üyesinin aynı müdahillliği uygulayabileceğini söyleyebilir. Dolayısıyla onun yargısı az ya da çok karşı konulabilir, tüm toplumun yargısı değildir. Toplum evrensel ve homojen değil iken, karşı konulmazlık da koşullu kalacaktır (Kojève, 2000: 326). Bu durumda iç hukukun kendisi bütünüyle aktüelize olmuş değildir, yurttaşlık hukukunun tüm potansiyeli gerçekleştirilmiş değildir. O hala bir şey olmaktadır. Potansiyelitesini tüketmemiş ve hala aktüelize olma sürecindeki yurttaş hukukları olan iç hukuklar, kendilerini aktüelize etmeye meylettikleri ölçüde kendi kısmi ve çoğul karakterlerini aşmaya da meyletmektedirler, onların aktüelizasyon yolunda olmaları onların uluslararasılaşmasıdır. Diğer taraftan uluslararası hukuk, iç hukukların henüz tüketilmemiş bir potansiyelitesi olarak tezahür etmektedir. İç hukuk devlet hukuku olmak vasfıyla aktüelize olan ve hala önemli ölçüde potansiyel olan bir hukuktur, diğer taraftan onun bu potansiyel karakteri uluslararası hukuktur ve uluslararası hukuk bir devlet yaptırımıyla desteklenen iç hukuk olmaması nedeniyle aktüelize olamamaktadır. Yani uluslararası hukuk aktüel bir şekilde var olmak için devlet yaptırımıyla uygulanan bir hukuk olmalıdır, diğer taraftan iç hukuk eksiksiz biçimde aktüel olmak için uluslararasılaşmalıdır. O halde hukuk hukuk olarak tezahür edebilmek için bir tarafta devleti aşmak mecburiyetindedir, diğer tarafta devletin kendi dostları içindeki politik olmayan (yalın bireysellikten

¹¹ Kojève'e göre aslında hiçbir ulus-devlet düşmanlarını ne tam anlamıyla massedebilir ne de bertaraf edebilir. Bu sınıra sadece evrensel ve homojen devletle ulaşılabilir. Bu sınır durumunda artık düşmanlar yoktur, politik bir alan yoktur. Evrensel ve homojen devlette dost-

düşman ayrımının bütün politik potansiyeli tüketilmiştir, çünkü aktüelize edilmiştir. Aktüelitede de potansiyelini tüketir tüketmez kendisini ilga eder.

kaynaklanan) anlaşmazlıklarını çözmek için kendisine duyduğu ihtiyacı kullanacaktır. Hukuk kendi özerk evrimini sürdürmek için politikaya (ve devlete) muhtaçtır, ama bu evrimin kendisi onun devlete ihtiyacını ortadan kaldırmaya yönelir (Kojève, 2000: 316).

Uluslararası kamu hukuku iç hukukların yanında potansiyel bir hukuk olarak kalmaktadır. Çünkü bir hukukun potansiyel durumdan aktüel duruma geçmesi için gayrihukuki davranış yalıtılmış bir hukuki sistem içinde iptal edilmelidir ve bu yalıtılmış hukuki sistemi, kendisini mevcut durumda devlet olarak düzenleyen toplum temin etmektedir (Kojève, 2000: 127). Hukuk, devlet sayesinde iç hukuk olarak aktüelleşmekle gayrihukuki edimin öznesini topluma katabilmekte ve yine toplumun içinde bu edimin üstesinden gelebilmektedir. Ama iç hukukların özerkliği temin eden toplumlar, evrensel ve homojen olmadığı için bu üstesinden gelme ve iç hukukun karşı konulmazlığı kısmi kalmaktadır. Gayrihukuki edimin öznesi toplum evrensel olmadığı sürece toplumu terk edebilmekte ve onun gayrihukuki davranışı iptal edilememektedir. Tam da bu nedenle uluslararası hukuk, otoritesi olan bir hukuk yani potansiyel bir hukuk olarak tezahür edebilmektedir. Devlet, hukukun aktüel olması için gerekli koşul olan toplumun yalıtılmış ve böylece özerk olmasını ancak eksik biçimde sağlamaktadır. Bu eksiklik onun devlet olma vasfının eksikliğinden değil, evrensel olamayışından kaynaklanmaktadır. İç hukuku aktüel kılan devlet, bir dışı yokmuş gibi davranır, bütünüyle yalıtılmış gibi davranır. Ama onun bir dışı vardır, o evrensel değildir ve dışı olduğu ölçüde yalıtılmışlığı ve özerkliği kusurludur. Yani hakiki anlamda özerk ve yalıtılmış toplum, evrensel toplumdur. Dolayısıyla evrensel bir toplumda potansiyel bir hukuk ister istemez aktüel kılınmış olacaktır. Uluslararası hukuk da aktüel olmadığı için devletleri uluslararası toplumun içine zorunlu biçimde dahil edemez. Uluslararası hukuk özerkleşirse, yani bir dışı olmayan (yani düşmanları olmayan) bir iç hukuk haline gelebilirse, üçüncü tarafsız, çıkarısız ve karşı konulmaz olarak belirecektir (Kojève, 2000).

Devlet olarak örgütlenmiş bir toplumda yegane aktüel hukuk, devlet hukuku olsa da devlette potansiyel hukuklar var olmayı sürdürmektedir. Devlet hukuku tam olarak kendi sınırları içinde aktüelize olamamaktadır, onun münhasır hukuki grubu birtakım potansiyel hukukları dışlamaktadır, devlet hukukunun üçüncülüğü (yargılayacağı dostlarını dostun evrenselliği içinde görerek tarafsız kaldığı kabul edilse dahi) hem çıkarısızlık hem de karşı konulmazlık bakımlarından sınırlıdır. Devlet yaptırımından yoksun potansiyel hukuklarsa, güçsüzdürler, yasa gücünden yoksundurlar. Bu hukukların potansiyel oldukları halde mevcut olmaları ya da gerçek olmaları otoriteleri nedeniyledir. Buna mukabil devlet hukuku ancak zor kullanımıyla aktüel olarak var olabilir. Kuşkusuz devlet hukukunun hiçbir otoritesi ya da potansiyalitesi olmasaydı, zor yoluyla aktüelize olmayı sürdüremezdi. Devlet hukuku aktüelize olma sürecinde

otoriteden çok zora dayanmaya meylettiği sürece bütünüyle aktüelize olmaya yaklaşmaktadır ve böylece potansiyalitesini tüketmektedir. Dolayısıyla bir burjuva hukuku olarak uygulanan devlet hukuku yurttaş hukuku olmanın potansiyalitesine başvurmadan kendisini sürdürmez. İç hukuklar uluslararasılaşmadan yurttaş hukuku olarak kendilerini sürdürmezler, onlar bu uluslararası hukuk potansiyeline dayanmalıdırlar. Diğer taraftan uluslararası hukuk da bir iç hukuka dönüşmeden aktüel olamayacaktır, salt potansiyel olarak kalacaktır (Kojève, 2000).

Devletin iç hukuku onun münhasır hukuki grubunun otoritesi sayesinde aktüelize olmayı sürdürebilmektedir. Bununla birlikte münhasır hukuki grubun dayandığı adalet fikri (eşitlik ve eşdeğerlik olarak adaletin henüz yetkin olmayan bireşimleri) potansiyalitesini tükettiği ve böylece münhasır hukuki grup otoritesini kaybettiği ölçüde, bu adalet fikrinin uygulanmasına dayanan hukuk adaletsizlik olarak tezahür edecektir. Devlet hukuku kudretsiz, potansiyalitesini tüketmiş bir aktüeliteye dönüşmüş olacaktır. Gitgide daha çok zora dayanacaktır. Bu potansiyalitesini ve otoritesini kaybeden hukukun adaletsizlik olarak belirmesinin nedeni iç hukukun otorite sahibi potansiyel hukukları baskılamasıdır (Kojève, 2000: 156). Çünkü devletin münhasır hukuki grubu dışında var olan (yani dışlanan ya da bastırılan) potansiyel hukukların da kendilerine ait hukuki grupları ve otoriteleri vardır. Ve potansiyalitesini tüketen iç hukuklar, bu potansiyel hukuklara nispetle adaletsiz olarak belirebilmektedirler. Bu potansiyel hukuklar aktüelize olmaya meylederken, mevcut aktüel hukukların üstesinden gelmelidirler. Aktüel devlet hukuku ise, potansiyalitesini tükettiği için bu yeni potansiyel hukuka karşı sadece zorla karşı koyabilir. Bu zor da bu aktüel hukukun bir zamanlar sahip olduğu otoritenin kadavrasından başka bir şey değildir. Otoritesi olmadığı için kudretsiz bir zordur. Yeni potansiyel hukuka gelince o devlet hukukunun zoruna/şiddetine ancak otoritesiyle karşı koyabilir. Bir zamanlar etkili olmuş olan eski hukuk bu yeni hukukun otoritesine karşı koyamayacaktır. Er ya da geç yerini yeni devlet hukukuna bırakacaktır ki bu yeni devlet hukuku yeni hukuki potansiyeli aktüelize eden hukuktur. Dolayısıyla tüm bu süreç politik grup ve hukuki grubun yeni hukuki potansiyeye ilişkin tutumuyla şekillenecektir. Burjuva devleti çerçevesinde bu çekişme, bütünüyle aktüelize olarak potansiyalitesini tüketen iç hukuk karşısında yurttaş hukukunun uluslararasılaşma potansiyalitesinin öne çıkmasıyla vuku bulur. Hukukun bu evrimi sadece münhasır hukuki grup dağılarak evrenselleştiğinde tamamlanmış olacaktır. Bu hukuki grup tüm insanlığı içermeyen, münhasır bir meclis gibi kaldığı sürece adalet idealinin yeni hukuki biçimleri otorite kazanarak pozitif hukuku gayriadil olarak zan altında bırakabilecektir. Dışlanan ya da bastırılan adalet idealleri yeni potansiyeller olarak oyuna girmeyi bekleyeceklerdir. Politik grubun adalet idealleri kadavraya dönüştürülmeyi sürdürecektir (Kojève, 2000: 157).

Hukuki grupla politik grup arasındaki örtüşme, hukuki grup tüm insanlığı kapsamadığı sürece geçicidir. Politik grup ve münhasır hukuki grup, örtüşmeleriyle bir potansiyel hukuku tam olarak aktüelize ettiklerinde bu aktüel hukuk potansiyelitesini tüketmiş olacak ve böylece kudretsiz bir aktüalite haline gelecektir, dolayısıyla bu durumda dışlanan bir hukuki grubun otoritesi ve onun ortaya koyduğu potansiyel hukuk bu kudretsiz aktüaliteyi alt etmeye hazırdır. Bu çerçevede, politik grup ve münhasır hukuki grup arasındaki normal durum, potansiyaliteye sahip bir aktüalite (yani daima otoriteye sahip bir aktüalite, potansiyelitesini tüketmeyen bir aktüalite) olanağının kurulacağı momente değin iki grup arasındaki örtüşmelerin istikrarsızlığıdır. Bu moment, hukuki grubun artık dışlayıcı ve münhasır olmamasına, çıkarsızlığın gerektirdiği herhangi biri olmak koşulunu evrensel bir şekilde yerine getirebilmesine işaret eder. Çünkü hukuki grup dışlayıcı olarak kaldığı sürece yeni hukuki potansiyeliterler ortaya çıkacaktır. Hukukun aktüalitesi hukuku potansiyelitesinden ayırtırmayı ve hukuku iktidarsızlaştırmayı sürdürecektir. Hukuk dışlayıcı bir hukuki grubun adalet idealinden ayrı olarak sentetik yurttaş adaletinin uygulanması olursa, üçüncü, tarafsızlık ve çıkarsızlık şartını tam olarak yerine getirebilir. Bu durumda üçüncü sadece münhasır bir hukuki grubun üyesi değil, herhangi biri olabilir. Ve bu durumda tüm düşmanlar massedilmiş olacağı için tarafsızlığı tehdit eden politik çıkarlar da bertaraf edilmiştir, toplum homojenize olduğu için özel çıkarlar da minimize edilmiştir. Evrensel ve homojen toplum, tam anlamında politik olan politikanın sonudur, salt yönetsellikle tanımlanabilir bir devlete işaret eder. Politikanın bütün serüveni, hukuka olan ihtiyacında hukukun özerkleşmesinden kaçınmaması ve nihayetinde hukukun hakimiyeti altına girerek sönmümlenmesidir (Howse, 2006) (Kojève, 2000: 324).

20. yüzyılın en önemli hukuksal düşünürlerinden biri olan Kelsen'in uluslararası kamu hukukunun üstünlüğüne dayalı monist hukuk görüşü, benzerlikleriyle olduğu kadar farklılıklarıyla da Kojèveci hukuksal kozmopolitizm fikrini mukayeseli bir şekilde tartışmaya izin verecek kritik içgörüler sağlar (Von Bernstorff, 2016: 227). Kelsen'in iç hukukları uluslararası kamu hukukuyla bütünleşik bir biçimde kavramaya izin veren temel norm düşüncesi, herhangi bir diyalektiğe boyun eğmeyen olumsuzluk ve içkinlik karakterleriyle, Kojève'in adalet idealleri düşüncesinden farklılaşır. Bununla birlikte Kojève'in bakış açısından, Kelsen tarafından savunulan özerk bir normatif sistem olarak hukuk düşüncesi hukukun özerkleşme sürecini politik ve sosyal bağlamı içinde değerlendirmeyen soyut bir formalizm örneği olarak gözükecektir. Kojève'in bakış açısından Kelsen, devlete ilişkin volontarist ve egemenlikçi görüşten kaçınmak isterken hukukun özerkliğini bir oluş içerisinde değil, Kantçı bir transandantal argümana dayandırarak tarif etmektedir (Von Bernstorff, 2010: 52). Buna karşılık Kojève, politik grup tarafından ifade edilen devletçi egemenliğin kendi

diyalektiği içinde kendisini iptal etmesine dair bir resim sunmayı dener. Kojève için hukukun özerkliği, Kantçı anlamda bir transandantal güvenceyle temin edilmiş olmaktan ziyade politik ve tarihsel mücadelenin içinden gelişir. Kojèveci monist hukuk anlayışı, Kelsen'in yaptığı gibi salt hukuki sistemin içsel normatif isnat silsilesi temelinde bir hukuksal entegrasyon tanımı sunmak yerine, hukukla etkileşimden asla dışlanamayacak politik ve toplumsal faktörlerle birlikte hukukun özerkleşme sürecini açıklamayı hedefler. Kojève'in fenomenolojik yaklaşımı, Kelsen'in neo-Kantçı yaklaşımından farklı olarak "olan"ın ve "olması gereken"in içiçe geçtiği bir tartışma yürütmeye dayanır. Diğer taraftan Kojève temel aldığı adalet fikirlerini hukuki fenomenlerin içkin mantığının tanımlanması olarak sunsa da Kelsen'in bakış açısından Kojève'in bu girişimi hukuki analizin saflığını sosyolojik, etik ve politik atıflar yoluyla bozmak anlamına gelecektir.

5. Bir İç Hukuk Olarak Uluslararası Hukuk ya da Evrensel ve Homojen Devlet

Kojève'e göre potansiyel bir hukuk olarak uluslararası hukuk, iç hukukların tekil devletlerle sınırlı ve dolayısıyla çıkarsızlığı ve tarafsızlığı (ve dolayısıyla karşı konulmazlığı) bakımından koşullu aktüalitelere (bu aktüaliterler potansiyeliterlerini tüketen aktüaliterler olduğu sürece) yerini almaya meyleder. Fakat potansiyel bir hukuk olarak uluslararası hukuk, iç hukukların belirli bir bileşimini tezahür ettirdiği eşitlik ve eşdeğerlik olarak adalet ideallerinden farklı ideallere dayanmamaktadır. Aynı adalet ideallerine bağlı uluslararası hukuk, iç hukukların sınırlılıklarından kaynaklanan bu karma bileşimleri bir senteze doğru geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu çerçevede uluslararası hukuk, yeni bir adalet idealinin ürünü değildir; o, iç hukukun devletler arası etkileşimlere uzanmasıdır. Uluslararası hukuk, iç hukuku veri olarak başlamaktadır. Egemen devletlerin bir iç hukuku olmasaydı, salt egemen devletlerin etkileşimlerden bir hukuk ortaya çıkamazdı (Kojève, 2000: 314).

Salt egemen devletlerin etkileşimlerinden bir hukuk doğamaz, çünkü bu etkileşimlerde hukuki bir üçüncü ortaya çıkamaz, fakat politik üçüncülükler belirir. Devletler devlet oldukları sürece aralarındaki yegane politik etkileşim savaş olabilir. Savaş ise bir etkileşim değildir, savaş karşılıklı biçimde tarafların etkileşim olanağını dışlamalarıdır. Üçüncü, savaşta hukuki olarak beliremez, ancak belirli durumlarda hukuki olarak olmasa bile politik olarak belirebilir. Politik etkileşimlerin hukuki bir karakter arz etmesi için, bu etkileşimler politik olarak nötral kalan bir üçüncüyle ilişkilendirilebilmelidir. Ama politikada nötralite olamayacağına göre, yani böyle bir nötralite varsayımı politik olmamak anlamına geleceğine göre uluslararası hukukun devletlerarası politik ilişkilerden doğamayacağı açıktır. Politik etkileşimlerde sadece bir politik üçüncü belirebilir, bu üçüncü anlaşmazlıklarda bir tahkim rolü oynayabilir, hatta bir savaşı da durdurabilir. Ama bunu hukuki bir

üçüncü olarak yapamaz, tarafı ve çıkarı olan bir politik üçüncü olarak yapılabilir. Politik üçüncünün tahkim rolü oynayabildiği ve tarafsız olabildiği durumlar vardır, bu durumlarda iki taraf da onun gözünde birbirini ikame edebilir olarak gözükebilir. Ama politik üçüncü onlara tarafsız baktığında, yani efendiler gibi davranan egemen devletler soyutlaması içinde onları gördüğünde bunda bir çıkarı olacaktır. Bu durumda sadece bir adalet idealini uyguluyor olmayacaktır (Kojève, 2000: 319-320).

Egemen devletler olan taraflar arasında nötral ve böylece hukuki üçüncü rolünü sadece politik olmayan bir toplum oynayabilir. Bu toplum, (sadece dostlar arasında bir hukuki ilişki olabileceği için) düşman olmayan iki tarafın parçası olduğu bir ulus ötesi devletler topluluğu olmalıdır. Aynı ulus ötesi topluluğun parçası olan bu dost (düşman olmayan) devletler, bu topluluk politik olmayan bir topluluk olduğu sürece onu kendi aralarındaki politik etkileşimlerine müdahil olabilecek bir hukuki üçüncü olarak görebilirler. Yani uluslararası kamu hukuku bu politik olmayan ulus ötesi topluluğun iç hukukuna doğru dönüştürülerek aktüel kılınabilmektedir. Uluslararası kamu hukukunun devlet yaptırımlı iç hukukların adalet ideallerinden, yurttaş hukukundan ayrı bir doğuşu yoktur. O sadece bu yurttaş hukukun tamamlanmasında bir evredir. Bu hukuk, etkileşim halindeki devletlere bu devletlerin üyesi oldukları ulus ötesi topluluğa ait hukukun uygulanmasıdır. Yani belirli bir ulus ötesi topluluğa ait hukukun uygulanması olarak uluslararası kamu hukuku, (ulus ötesi topluluğun) bir iç hukuk meselesidir. O halde uluslararası hukuku uygulayan üçüncü¹²nün, üye devletleri devlet olarak tutmakta hiçbir avantajı olamaz (Kojève, 2000: 321). Bu devletlerin politik gruplarıyla münhasır hukuki grupları arasında, eşitlik ve eşdeğerlik olarak adalet idealleri arasındaki somut bir dengeye dayanan burjuva hukuku yoluyla sağlanan örtüşme, burjuva hukukunun yurttaş hukuku olarak aktüelize olmayı sürdürmesiyle bozulur. Tekil bir devletin münhasır hukuki grubu, yurttaş hukukunun uluslararasılaşma potansiyelini dışarıda bırakmayıp, onu kendine katarsa (ki böylece salt biçimde aktüelleşerek zora dayanan bir hukukun savunucusu olmaktan esirgenir) devletin politik grupları ile olan örtüşmesi bozulur. O artık devletin politik gruplarının adalet idealinden farklı bir bileşimi savunmaktadır. Bu nedenle münhasır hukuki grup, devletin politik gruplarının ve egemenliğinin bastırılmasına yönelecektir. Kuşkusuz devletin politik grubu ve münhasır hukuki grubu arasındaki örtüşmenin bozulması, devletin politik grubunun iç hukukun uluslararasılaşmasına ait adalet idealini benimsemesi, münhasır hukuki grubunsa buna direnmesi neticesinde de ortaya çıkabilir. Fakat bu çok daha az olası bir durumdur. Çünkü tekil devletler bir efendi gibi davranmaktadırlar.

Efendi gibi davranan egemen devletlerin politik gruplarıyla münhasır hukuki grupları arasındaki örtüşmezlik ya da çatışma çeşitli formlar alır. Uluslararası topluluk, yurttaş hukukunun aktüelizasyonunun sonucudur, bu olgu, yurttaş hukukundaki eşdeğerlik olarak adalet fikrinin potansiyelitesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukuk, egemen devletlere karşı eşdeğerlik temelli burjuva hukuku uyguluyor olarak tebarüz eder. Devletler politik grupları yoluyla kendileriyle özdeşliklerini sürdürmek istedikleri sürece kendi iç hukuklarının potansiyellerini engelliyor olacaklardır, yeni bir potansiyeli aktüelize edemedikleri için zamanla otoritesi olmayan bir zor uyguluyor olarak tezahür edeceklerdir. Egemen devletin münhasır hukuki grubu yeni potansiyelleri içine katamadan otoritesini sürdürmeyeceği için iç hukukun uluslararasılaşma potansiyeliyle işbirliği kurmak isteyecektir. Uluslararası topluluğa ait uluslararası hukuk, devletler karşısında bir burjuva hukuku olduğu için ve devletler onun karşısında bir efendi gibi tezahür ettiği için, devletin kendiyile özdeş kalmakta ısrar etmesi durumunda, aristokratik (efendi gibi davranan) politik grubun yerinden edilmesine dayanan bir devrim gerçekleşebilir. Bu devrim, bir burjuva devrimine benzeyecektir. Fakat uluslararası hukukun, tekil devleti devlet olarak ele geçirmekte ve böylece tekil devletin politik grubunun yerini almakta hiçbir çıkarı yoktur. Diğer bir olasılık olarak, uluslararası hukuk, devleti ve politik grubu ikame etmek yerine bütünüyle ortadan kaldırırsa, (kendisini aktüelize edeceği toplumu dağıtmamak koşuluyla) devletsiz ve apolitik bir toplum yaratmış olacaktır. Bu devletsiz toplum, apolitik olduğu ölçüde de evrensel bir topluma doğru birleşebilecek ve aktüelleşen bir uluslararası hukuka tabi olabilecektir. Kojève'in olası gördüğü seçenek ise, tekil devletlerin politik gruplarının bu dönüşüm için eğitilmeleri ve bu dönüşüme alıştırmalarıdır. Egemen devletlerin politik gruplarının yurttaşlık hukukunun gerektirdiği sentetik adalet idealini benimsemeleri zor da olsa olanaklıdır. Bu durumda artık bir politik evrim söz konusudur. Böylece yönetici grubun fikirleri barışçıl bir biçimde dönüştürülmektedir (Kojève, 2000: 157-158).

Görülür ki uluslararası hukuku uygulayan politik olmayan üçüncünün, devletlerin kendilerini devlet olarak sürdürmesinde hiçbir çıkarı yoktur. Üçüncünün (ulus ötesi topluluğun) çıkarı, yurttaş hukukunun karşı konulmazlığını temin etmek ve bu hukuku aktüel kılmak için onu devlet yaptırımına sahip bir evrensel iç hukuk kılmaktır. Çünkü karşı konulmaz olmadığı ve bir iç hukuka dönüştürülmediği sürece bu politik olmayan ulus ötesi topluluğun hukuku, potansiyel bir hukuk olarak kalır. Bu politik olmayan topluluk, karşı konulmaz olmak için efendi gibi davranan egemen devletleri topluluğu terk etmekten alıkoymak zorundadır (Kojève, 2000: 323). Bu nedenle bu politik olmayan devlet ötesi topluluk, bir

¹² Uluslararası hukuka ait üçüncülük, devletlerin üyesi olduğu topluluğun münhasır hukuki grubunda tecelli eder. Ayrıca ulus ötesi topluluğun münhasır hukuki grubuyla aynı adalet idealini paylaşan üye

devletler içinde konumlanmış münhasır hukuki gruplar da uluslararası hukuka ait üçüncü olarak göz önüne getirilebilirler.

devlet olmaya meylederken (yani potansiyelini aktüelize ederken) parçası/üyeleri olan devletlerin egemen-efendi kimliklerini bastırmalıdır. Demek ki bu potansiyel hukuk (politik olmayan topluluğun münhasır hukuki grubu tarafından benimsenen hukuk ve yurttaş hukukunun potansiyalitesini açmak için ve otoritelerini korumak için onlarla işbirliği yapmak zorunda kalacak olan, egemen devletlerin münhasır hukuki gruplarının katıldığı hukuk) aktüelize olma eğilimi gösterirken, üyesi olan egemen devletlerin egemenliklerini bertaraf etmek isteyecektir. Böylece de bu politik olmayan topluluğun salt potansiyel bir hukuk olan uluslararası hukuku aktüelize olurken bir (evrensel ve homojen devlete ait) iç hukuka dönüşecektir.

Politik olmayan ulus ötesi topluluğun devletleşmesi, aristokratik ve burjuva adalet ideallerinin sentezi olarak uygulanan yurttaş hukukunun kamilen aktüelize olmasıdır. Devletle aktüelize olmaya başlayan yurttaş hukuku, egemen devletlerin çoğul hukuklarının potansiyellerini eksiksiz biçimde aktüelize eden evrensel ve homojen devletle tamamlanacaktır. Dolayısıyla evrensel ve homojen devlet artık politik anlamında devlet olmaya ihtiyaç duymayan bir devlettir. Çünkü yurttaş hukukunun aktüelizasyonunu başlatan devlet bu aktüelizasyonun tamamlanmasıyla mükemmel bir devlete (yani hukukundan kimsenin kaçamaması anlamında karşı konulmaz, tüm düşmanlarından arındırılmış olmak anlamında evrensel ve özel çıkarların etkilerinin minimize edilmesi anlamında homojen) dönüşerek politik vasfını yitirir. Evrensel olduğu ölçüde tüm düşmanlarını massetmiştir ve politik karakterini bu şekilde kaybederek salt yönetsel bir aygıt dönüşmüştür. Diğer taraftan da homojen olduğu ölçüde üçüncünün herhangi biri olmak koşulu çıkarılsızlık temelinde temin edilmiştir. Homojen olmak karakteri, üçüncüye (hukuki gruba) ait tüm münhasır (dışlayıcı) sıfatlarının bertaraf edilebilmesini sağlar (Frost, 1999: 15). Bu sınır koşul, Kantçı en iyi rejimin kendisine doğru sonsuz ilerlemeyle sadece yakınsamanın mümkün olduğu asimptotik koşul gibidir. Üçüncünün kesin anlamında herhangi biri olmasına ancak sonsuz biçimde yakınsanabilecektir¹³. Evrensel ve homojen devlet, bu anlamda da devlet olarak sönümlenmek uğruna sürekli çabalayan ama bu doğrultuda çabaladığı ölçüde de kendisini yöneten-yönetilen ayrımında yeniden üreten bir devlettir, dolayısıyla o dost-düşman kategorisini bertaraf ettiği için politik olmaktan sarfi nazar edebilse bile, yöneten-yönetilen ayrımını sürdürmekle (politik olmayan) yönetsel bir devlettir (Howse, 2006: 96). Hukuk otantik biçimde tezahür edebilmek için evrensel ve homojen devleti

gerçekleştirerek politikayı bastırmalıdır. Bu aynı zamanda politikanın yardımıyla politikayı bastırmak anlamına gelir.

Politik olmayan ulus ötesi topluluk devletleşirken onun en somut uğrağı bir federasyon haline gelmesidir, yani üyeleriyle bir yöneten-yönetilen ilişkisi kurabilmesidir. Federatif ulus ötesi topluluk henüz evrensel ve homojen devlet değildir. Federatif topluluk, üyeleri dost olan, dolayısıyla üyeleri arasında politik bir ilişkinin olmadığı bir topluluktur (Pullano, 2017: 75). Topluluk içindeki üyeler, topluluğun bir üçüncü olarak belirebilmesi için dost olmalıdır. Dolayısıyla topluluğa katılmak, onların politik olma ve böylece devlet olma kapasitelerini bizatihi kısıtlamaktadır. Diğer taraftan ulus ötesi topluluğa üye devletlerin topluluk dışında düşmanlara sahip olarak politik olacakları düşünülebilir. Fakat ulus ötesi topluluk evrensel değilken daima kendisini evrenselleştirmeye meyledecektir. Dışarı ile ilişki kuracaktır, bu temasta da kendi adalet idealini başarmak için politik olmalıdır, dışarıda dost ve düşmanları olmalarıdır. Bu nedenle üye devletler diledikleri gibi federatif topluluğun üyesi olmayanlarla dost-düşman ilişkisine giremeyeceklerdir. Yani egemen olamayacaklardır. Ulus ötesi federatif topluluğun tüm eğilimi hukuku evrensel kılarak politikaya son vermek için politikleşmek, yani devletleşmek ve bu süreçte de tüm üyeleriyle bir yöneten yönetilen ilişkisi kurmaktır (Murphy, 2011: 200). Evrenselleştikçe egemenliklerini massederek devletleri sönümlendirecektir. Yani politik olmayan bir topluluk evrenselleşmek için devletleşmelidir ve politikleşmelidir ve ne zaman evrenselleşirse artık düşmanları kalmayacağı için gayripolitik olabilecektir. Bu yurttaş hukuku tam biçimde aktüelize olmak için politikaya ihtiyaç duyar, bunu başardığında da ise artık politikaya ihtiyacı yoktur. Ulus ötesi topluluğun üyelerinin egemenliklerini bastırma tutumu, onun bir devlet olma arzusunun kaynaklanmamaktadır, o sadece hukukunu aktüel kılmak için üyelerin egemenliklerini bastırarak yönetsel bir devlete dönüşmektedir. Ulus ötesi topluluğun devlet karakteri, politik değil, yönetsel-hukuki üstünlüğüne dayanır. Üye devletler egemen olduğu müddetçe üçüncünün (ulus ötesi topluluğun) müdahalesi karşı konulmaz olmayacaktır. Dolayısıyla ulus ötesi topluluk üye devletlerle bir yöneten yönetilen ilişkisi kurarak karşı konulmaz olabilir (Kojève, 2000: 361).

Uluslararası hukuk, evrensel ve homojen devlete doğru federasyon yoluyla aktüelize olurken, gitgide bir iç hukuka dönüşmektedir. Ulus ötesi topluluğun uluslararası hukuku bir iç hukuka dönüşmektedir. Bu

¹³ Kojèveci evrensel ve homojen devlet fikri, *Hegel Okumasına Giriş*'te kendini tarih üzerinden gerçekleştiren tin olarak sunulmuştu (Kojève, 1980) (Hegel, 2001: 198; pf.259). Evrensel ve homojen devlet, Kantçı bir inanç ya da umut kabilinden değildi. *Bir Hukuk Fenomenolojisi Taslağı*'nda Kojève'in ulus ötesi politik formlara ilişkin ulus-devletlerin egemenlik fikrinden kaynaklanan Kantçı kuşkuları gidermeye çalıştığını görürüz. Kant için bir egemen devletin ulus ötesi bir birliğe katılarak kendi egemenliğinden feragat etmesi, ancak söz konusu devletin diğer tüm devletlerin de bunu yapacağından emin olmasıyla olanaklı olabilir. Bundan hiçbir zaman tam olarak emin olamayacağına göre, ulus ötesi birliğin sürekliliği bir umuda ya da inanca bağlı kalmalıydı (Blomme,

2023). Kojève efendi gibi davranan egemen devletlerin bir uluslararası anayasalaşmaya ve hukuki entegrasyona tabi duruma geleceklerini salt apriori bir formel kabul olarak değil, diyalektik içerikten türeterek göstermek ister. Bununla birlikte Kojève'in evrensel ve homojen devletten bir sınır durum koşulu olarak bahsettiği görülür, Kojève bilhassa tüm bireysel çıkarların bastırıldığı bir homojenizasyon konusunda şüphecidir. Bu bakımdan *Bir Hukuk Fenomenolojisi Taslağı*'nda Kojève her ne kadar ulus ötesi birlikler konusunda Kantçı soru işaretlerini bertaraf etmeye çalışsa da, Kantçı kozmopolitanizme ait asimptotik yakınsama fikrine yakın bir pozisyon alır (Kant, 2006: 92, pf. 8:368).

dönüşüm, devletlerin alansal hukuklarının ulus ötesi topluluğa üye başka devletlerin yurttaşlarına uygulanmalarında kendi sınırsal özelliklerinin aşılması ve böylece iç hukukların ulus ötesi topluluğun üçüncülüğü muvacehesinde uyumlulaşmasıyla ilerler (Kojève, 2000: 322-323). Yani üyelerinin ilişkileri politik ilişkiler olmaktan gitgide arınacaktır. Ulus ötesi topluluk anayasacılık yoluyla, geleneksel uluslararası hukukun sınırlarını aşan bir uluslarüstü hukuk düzeninin yaratılmasına yol alacaktır. Federasyonda üye devletler sadece kendi yurttaşlarına karşı devlet olabileceklerdir. Bunun dışında dost-düşman tayin edemeyeceklerdir. Ulus ötesi federatif topluluk, henüz evrensel ve homojen bir devlet olmadığı, yani düşmanları olduğu için, kendisine özgü politik dostlar organizasyonunu ve yurttaş statüsünü belirleyen bir anayasaya ihtiyacı olacaktır. Anayasa bu politik dostlar grubunun politik varlıkları içindeki teşekkülünün bir beyanıdır. Federe devletler, egemen değil, salt yönetsel devletler olarak bu anayasaya uymakla kalmayacak onları toplumlarına uygulayacaklardır. Bu federasyon evrensel olmadığı sürece, bir dışı olacaktır, yani düşmanları olacaktır ve bu nedenle politik olacaktır. Federasyon, sentetik hakkaniyet hukukunun tarafsızlaşarak ve çıkarısızlaşarak (ve böylece karşı konulmazlaşarak) hakiki bir üçüncü olmak fikrine uygun olarak düşmanlarını massetmeye ve genişlemeye meyledecektir. Federal devlet düşmanlarını massettikçe, federasyonun üye devletlerin egemen olmaya yönelik eğilimleri de yenilmiş olacaktır. Dolayısıyla federasyonun hukuki düzeninin yayılmasıyla oluşan entegrasyon, dışarıda düşmanlarını massederak evrenselleştikçe içeride de federe üyelerini daha etkin bir şekilde yönetsel aygıtlara dönüştürebilecektir (Kojève, 2000: 327).

Sonuç

Kojève adaletin hukuk olarak tezahür etmesini temin eden bir evrensel ve homojen devlet resmi sunar. Bu nihai hukuka karşı, hiçbir yeni adalet ideali öne sürülemeyecektir. Kojève için bu nihai hukuk, paradigmatik iki adalet idealine tekabül eden iki hukukun sentezi olarak gerçekleşmektedir. Sentez, eşdeğerlik olarak adalete dayalı burjuva hukukunun eşitsizliklerinin ve eşitliğe dayalı aristokratik hukukun eşdeğersizliklerinin bertaraf edilmesiyle gerçekleşir. Eşitliğe dayalı aristokratik hukuk, Fransız Devrimi ve Napolyon'dan sonra eşitliğin ancak eşdeğersizlikleri bertaraf ettiği sürece rasyonel olarak kabul edilebilir olduğuyla yüzleşmiştir. Mükemmel bir eşitlik fikri eşdeğerliği bizatihi içerdiği için, bu temelde eşitlik hukuku kendisinde saklı olarak bulunan eşdeğerlik fikrini tezahür ettirmekle uzlaşmak dışında bir dönüşüm geçirmemiştir. Buna mukabil, bu dönüşümlerle hakim hukuk haline gelen eşdeğerlik hukuku ise, eşitlik hukukundan farklı olarak dinamik bir hukuktur. Dolayısıyla hakkaniyet hukuku, bizatihi eşdeğerlik hukukunun gelişmesinden doğacaktır. Çünkü eşdeğerlik hukuku sadece eşitsizliklerini bertaraf ederek aktüelize

olabilecektir. Burjuva hukukuna bağlı piyasa eşdeğerliği, içkin hukuki potansiyelleri temelinde eşitlikle bir senteze doğru tamamlanmaya elverişlidir. Bu çerçevede Kojève, hakkaniyet hukukuna doğru evrensel bir entegrasyonun, ekonomik bir entegrasyonu önvarsaydığını öne sürer. Hakkaniyet hukukuna doğru entegrasyon Kojève için bölüşüm ve dağıtım ilişkilerini düzenleyen yeni bir yeryüzü *nomosu* gerektirmektedir (Kojève, 2001). Kojève Schmitt'ten farklı olarak, bu *nomosun* artık edinime değil, vermeye dayanacağını öne sürer. Eski dünyanın *nomosu* edinime ve edinimi alansal olarak bölüştürmeye ve dağıtmaya dayanmıştı (Schmitt, 1993). Burjuva eşdeğerliğine ait ekonomik entegrasyon ancak eşitsizlikleri bertaraf ederek dolayısıyla hakkaniyete doğru gelişerek aktüelize olabilecektir. Dolayısıyla yeni *nomos*, edinime değil, merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru, eşitsizleri eşitleştiren bir vermeye dayalı olabilir (Kojève, 2001). Ulus-devlet aktüel kalmak için başka bir politik forma, imparatorluğa dönüşmelidir. Yeni yeryüzü *nomosu* olanaklı kıldığı ekonomik entegrasyonla aslında sentetik adaleti idealini gerçekleştirmeye yol açacaktır. Çünkü bu ekonomik entegrasyonda olup biten, eşdeğerlik olarak adaletin aktüelizasyonunda eşitsizliklerini iptal etmesinden başka bir şey değildir.

Henüz çok uzak bir geleceğe ait olan evrensel ve homojen devlet, ancak bu ara politik formları temsil eden imparatorluk ya da federasyon yoluyla başarılabilir. İmparatorluktaki ekonomik entegrasyon ve ortak pazar, eşdeğerlik hukukunun aktüelizasyonunu teşvik edecektir, eşdeğerlikse potansiyelleri gerçekleştikçe eşitlikle sentezlenecektir, çünkü gerçek bir eşdeğerlik eşitlikle olanaklıdır. Ulus-devlet kendisine ilişkin idealiyle çürütülür. Ulus-devlet düşündüğü gibi güçlü bir ulus-devlet olarak savaş kazanamaz. Hiçbir ulus-devlet ulus-devlet olarak savaş kazanamaz. Çünkü ideal bir ulus-devlet olduğu sürece düşmanına bir *nomos* uygulaması ve onu kapsamaması mümkün değildir. Düşmanlarını massetmek için kendini dönüştürmelidir (Kletzer, 2006: 13). Kendisine ilişkin ideali onu bir imparatorluğa doğru birleşmeye sevk eder. Kojève için imparatorluğun kuruluşunda öncü rolü Fransa oynayabilir. Fransa'nın öncülüğünde bir Latin imparatorluğu kurulabilir. Kojève için Latin imparatorluğu gerçek bir ekonomik birliğin sonucunda ortaya çıkacak gerçek bir politik birliktir (Howse, 2004) (Kojève, 2004). Kojève, burjuva hukukuna bağlı piyasa eşdeğerliğiyle ile sosyalist eşitliğin nihai senteziyle, insanileştirilmiş bir boş zamana ve sanata, aşka ve edebiyata kendini veren bir insana yol açmayı ister. Bu politik birlik düşmanlarını massettikçe, hakkaniyet hukukunu gerçekleştirecek olan evrensel ve homojen devlete doğru gelişerek nihai momentte dağılacaktır.

Erken eserlerinden itibaren Kojèveci tarihin sonu ve evrensel ve homojen devlet teziyle açık bir diyalog sürdüren İtalyan filozof Giorgio Agamben, Kojève'in Latin imparatorluğu önerisini Protestan çalışma etiğinin hakim olduğu bir Avrupa düşüncesine karşı yeniden gündeme

getirmiştir. Agamben'in çalışmanın ve emeğin dışındaki yaşamı yeniden anlamlandırmaya yönelik önerisi, Kojève'in çalışmalarını politik yazıları başta olmak üzere sürekli bir referans haline getirdiği daha geniş bir Kojève incelemesinin parçasıdır. Agamben'e göre Kojève'in düşüncesi onun tarihin sonunu ilan etmesine ve yaşamın efendi ve burjuva formlarından bağımsız bir şekilde değerlendirilmesine izin vermemektedir (Prozorov, 2014: 227). Agamben için Kojève'de olduğu gibi devletin krize girmediği bir tarihin sonu düşüncesi bir tarihsel dönem olarak kalmaya ve bu döneme özgü bir uluslararası düzenlenime başvurmaya mecbur kalmaktadır. Agamben'e göre Kojèveci tarihin sonu ya hala tarihin içindedir ve küreselleşme olgusu gibi zamana tabi bir tarihsel dönem karakteri arz eder ya da liberal devletin muzaffer çıktığı bir dönem olarak aslında son olmayan bir sondur. Agamben'e göre Kojève (tarihsel) insanı teleolojik ve işlevsel olarak kavramış olduğu için tarihin sonrasındaki insanı potansiyellerini tüketmiş bir anlamsızlık evreni içinde düşünmek zorunda kalmıştır. Agamben için köle hukukunun potansiyellerinin başarılmasıyla sona eren tarih anlayışı, hukukun politikaya ve yaşama ilişkisine ait yeni formların düşünülmesinin önüne geçmektedir. Çünkü Kojève insanın devlet tarafından tanınarak tatmin edilemeyecek tekil taleplerini hayvani, anlamsız ya da işlevsiz olarak tanımlamaktadır. Agamben'e göre bu teleolojik kavrayış, tarihin sonu ve devletin sonunu birlikte düşünmeye engel olmaktadır, çünkü devlet bu durumda bizatihi kimlik talepleri ve tanınma arayışlarıyla beslenmektedir (Agamben, 2000: 111). Agamben Kojève'in ancak emek yoluyla insanlaşan köle kavramsallaştırmasının karşısına kendisini işsiz ve işlevsiz kılarak tarihi sonlandıran köle kavramsallaştırmasını koyar. Agamben insanın devletin onu belirli bir işlev ve *telos* çerçevesinde tanınmasıyla tanımlanamayacağını, insanın tam da işlevsizlikle tanımlanabileceğini dolayısıyla tarihin sonunun kölenin tanınmasına değil, kölenin artık işleme ve işlevsiz olmasına bağlı olduğunu söyler. Bu işlemezsizlikte insan kendisini saf potansiyalite olarak ortaya koyabileceği bir başlangıç yapabilir. Yani Agamben için tarihin sonu tüm teleolojilerin, varsayılan tanınma yükümlülüklerinin ve tarihsel görevlerin tamamlanmasından ziyade askıya alınmasına bağlıdır (Prozorov, 2014: 130-131).

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2000). *Means without End: Notes on Politics*. University of Minnesota Press. Minneapolis.
- Blomme, H. (2023). World State versus Federation of States. Did Kant intentionally offer a free choice to future scholars?. *Studia Kantiana*. 18(3)/257.
- Brandom, R. B. (2007). The structure of desire and recognition: Self-consciousness and self-constitution. *Philosophy and Social Criticism* 33 (1):127-150.

- Frost, B. (1999). A Critical Introduction to Alexandre Kojève's "Esquisse d'Une Phénoménologie du Droit." *The Review of Metaphysics*, 52(3), 595-640.
- Hegel, G.W. F. (2001). *Philosophy of Right*, Çev. S.W. Dyde, Batoche Books, Kitchener; 2001.
- Howse, R. (2004) *Kojève's Latin Empire From the "End of History" to the "epoch of Empires"* <https://www.hoover.org/research/Kojèves-latin-empire>. 11.11.2023 tarihinde erişildi.
- Howse, R. (2006). Europe and the New World Order: Lessons from Alexandre Kojève's Engagement with Schmitt's 'Nomos der Erde'. *Leiden Journal of International Law*, 19, pp 93-103
- Howse, R & Frost, B. (2007) Introductory Essay, The Plausibility of the Universal and Homogenous State, *Alexandre Kojève, Outline Of A Phenomenology Of Right* içinde, 1-27 (Bryan-Paul Frost ed, Bryan-Paul Frost & Robert Howse çev., 2007)
- Howse, R & Teitel, R. (2013) *Does Humanity Law Require (or Imply) A Progressive Theory of History? (And Other Questions for Martti Koskenniemi)*. *Temple Journal of International Law*, 27, 2013.
- Kant, I. (2006). *Toward Perpetual Peace. Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History* içinde (Colclasure, D. L., Waldron, J., Doyle, M. W., & Wood, A. W., P. Kleingeld, Ed.). Yale University Press.
- Kletzer, C. (2006). *Alexandre Kojève's Hegelianism and the Formation of Europe*. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 8, 133-151.
- Kojève, A (1955) Letter to Carl Schmitt, 2 Mayıs ve 16 Mayıs. De Vries E (2001) *Alexandre Kojève-Carl Schmitt Correspondence and Alexandre Kojève, "Colonialism from a European Perspective,"* içinde. *Interpretation* 29(1): 91-130, 94-95.
- Kojève, A. (1980) *Introduction to the Reading of Hegel*. Ed. Allan Bloom. Çev. James.H. Nichols. Cornell University Press. Ithaca & London.
- Kojève, A. (2000). *Outline of a Phenomenology of Right*. Çev. Bryan-Paul Frost and Robert Howse. Rowman & Littlefield Publishers.
- Kojève, A, & Schmitt, C. (2001). Alexandre Kojève-Carl Schmitt Correspondence. Çev. Erik de Vries. *Interpretation: A Journal of Political Philosophy* 29 (1): 91-115.
- Kojève, A. (2001). Colonialism from a European Perspective. Çev. Erik de Vries. *Interpretation: A Journal of Political Philosophy* 29 (1): 115-130.
- Kojève, A. (2004). "Outline of a Doctrine of French Policy (August 27, 1945)," çev. Erik de Vries, *Policy Review* (August 2004)

- Kojève, A. (2007). *Otorite Kavramı*. Çev. Murat Erşen. Bağlam Yayınları. İstanbul.
- Love, J. (2018). *The Black Circle: A Life of Alexandre Kojève*. Columbia University Press.
- Minkinen, P. (1999). *Thinking without Desire: A first Philosophy of Law*. Oxford: Hart Publishing.
- Murphy, G.(2011). Alexandre Kojève: Cosmopolitanism at the End of History. *Cosmopolitanism in the Age of Globalization Citizens without States* içinde. Trepanier, L., & Habib, K. M. (Eds.). University Press of Kentucky.
- Pirotte, D. (2005). Théorie du désir anthropogène. *Alexandre Kojève: Un système anthropologique* içinde Paris cedex 14: Presses Universitaires de France.
- Prozorov, S. (2014). *Agamben and Politics: A Critical Introduction*. Edinburgh University Press.
- Pullano, T. (2017). Kojève et l'europe comme empire du droit. *Philosophie*, 135, 54-77.
- Rech, W. &Grzybowski, J.(2017) Between regional community and global society: Europe in the shadow of Schmitt and Kojève. *Journal of International Political Theory* , 2017, 13 (2), pp.143-161.
- Rosen, S. (1974). *An Introduction to the Science of Wisdom*. Yale University Press.
- Rosen, S. (1997) Kojève's Paris: A Memoir, *Parallax*, 3:1, 1-12,
- Schmitt,C.(1993)
Appropriation/Distribution/Production: Toward a Proper Formulation of Basic Questions of any Social and Economic Order. *Telos: Critical Theory of the Contemporary* 1993 (95):52-64.
- Schmitt, C. (1955) Letter to Alexandre Kojève, 7 Haziran.
De Vries E (2001) *Alexandre Kojève–Carl Schmitt Correspondence and Alexandre Kojève*, “Colonialism from a European Perspective,” içinde. *Interpretation* 29(1): 91–130, 94–95.
- Schmitt, C. (2012). *Siyasal Kavramı*. Çeviren: Ece Göztepe. Metis.
- Von Bernstorff, J. (2010). *The Public International Law Theory of Hans Kelsen: Believing in Universal Law* Cambridge. Cambridge University Press.
- Von Bernstorff, J. (2016). Hans Kelsen and the Return of Universalism, Orford, A. & Hoffmann, F. (Der.), *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*. Oxford Handbooks.
- Weslati, H. (2014). Kojève's letter to Stalin. *Radical Philosophy*. 184. 7-18.